

De verdoving van het gewone NANDA VAN BODEGRAVEN	2	Lamtamtam JAAP VAN DEN BORN	26
Astronomisch vrijdenken, interview met Dap Hartmann FLORIS VAN DEN BERG	5	In den beginnen ... waren er mythen MAARTEN LOOIJ	26
Islam en mensenrechten JAN BONTJE	9	Doelstellingen van DVG voorgesteld als scheidingen PAUL HOPSTER	33
Column ANTON VAN HOOFF	10	Eerwraak JAN BONTJE	35
God en nog zo wat JAN VAN DER WERFF	11	It's easy to follow the crowd... PIET V.	36
Gepassioneerd vrijdenken ENNO NUY	13	Een bizarre geschiedenis ANTON VAN HOOFF	37
Stuart Mills On Liberty 1859 FLORIS VAN DEN BERG	17	Lezers reageren	38
De rozevingerige dageraad WIM DE LOBEL	19	Andere tijden ... andere normen HANS KOEKOEK	39
Sinterklaas bestaat niet in 1938, de amandelknipper wel! JAN BUYS	23	Vertel ons over Feuerbach, een oproep	40

De verdooving van het gewone Evoluтиetheorie maakt waardevolheid zichtbaar.

NANDA VAN BODEGRAVEN 1967 Amsterdam, filosofisch ondernemer

In 2009, het Darwinjaar, is er veel aandacht besteed aan de evolutietheorie en de veranderingen die Darwin heeft veroorzaakt in ons denken. Echter, in al die aandacht ontbrak mijns inziens een belangrijk onderwerp, namelijk de rijkdom van de evolutietheorie qua bronnen voor zingeving. Dit is een sterk onderbelichte kant van de door Darwin veroorzaakte revolutie.

Derde weg

Vaak wordt aangenomen dat als we van dieren afstammen, dit resulteert in een plat en vulgair mensbeeld, want het leven is dan slechts doorgeefluik van genen. We leven om te eten en te reproduceren. Daarbij is het allemaal toevallig begonnen en dus heeft het leven of het menszijn geen hoger doel of diepere betekenis. Veel mensen ervaren dan ook een diepe zinloosheid bij het idee dat we geëvolueerde wezens zijn.

Er lijken dan twee oplossingen mogelijk: we komen enerzijds uit op nihilisme en maken er het beste van. Het leven is absurd en doelloos en we proberen een zo leuk mogelijk leven te leiden. Als het maar goed voelt. Of, we komen uit op de noodzaak van een transcendente (goddelijke, hogere, vooraf gegeven) werkelijkheid, waarin waarden gefundeerd worden die stevig houvast bieden. Beide posities zijn lovenswaardig, want het getuigt enerzijds van moed om leegte onder ogen te komen en anderzijds van beschaving om niet te accepteren dat het leven nihilistisch is.

Maar mijns inziens is er een derde weg. Zoals gezegd, er is een de rijkdom aan waarden en bronnen van zingeving mogelijk, samenhangend met de visie dat we geëvolueerd zijn. Zelfs zoveel bronnen dat dit mijns inziens in de toekomst een volwassen levensbeschouwing zou kunnen worden, met dienovereenkomstige levensbeschouwelijke vervulling. Een naturalistische levensbeschouwing welteverstaan, waarin natuurlijke verklaringen gezocht worden voor verschijnselen, zonder beroep te doen op bovennatuurlijke fenomenen. Ook de mens wordt daarin als product van de natuur gezien. Deze levensbeschouwing sluit aan op het natuurwetenschappelijk wereldbeeld en laat zien dat dit geen kil wereldbeeld is. Dit hoop ik aan het eind aangetoond te hebben.

Onder anderen Dawkins en Dennett, beiden naturalisten, geven vele aanknopingspunten voor deze zienswijze. Hieronder volgt een globale schets.

Verdooving van het gewone

Om een helder beeld te krijgen van hoe deze naturalistische levensbeschouwing eruit kan zien, moeten we beginnen met het begin. En dat zijn materiële en mechanische processen. Dawkins laat op onnavolgbare wijze zien dat als we hiermee beginnen, dit geen gevoel van zinloosheid op hoeft te roepen, maar juist het tegendeel, namelijk een sterk besef van waardevolheid.

Zoals we allemaal weten kunnen atomen moleculen maken. Dat kunnen eenvoudige moleculaire structuren zijn, zoals zouten of kristallen. Maar ook kunnen het zeer ingewikkelde moleculen zijn, macromoleculen, die uit miljoenen atomen bestaan. In *The Selfish Gene* zet Dawkins uiteen hoe macromoleculen mogelijk tot leven kunnen leiden. Als er een molecuul ontstaat dat kan splitsen en zichzelf weer kan aanvullen, ontstaat er een kopiërend macromolecuul. Dawkins wijst erop dat een kopiërend macromolecuul maar één keer hoeft te ontstaan en toch snel talrijk kan worden. Want ook de kopieën kunnen weer kopiëren en ook die kunnen weer kopiëren. Door die alomtegenwoordigheid van de kopieërs is schaarste van de specifieke bouwstenen een logisch gevolg. En die schaarste is de motor van verdere ontwikkeling: via kleine foutjes in de kopieën, variaties met een ander woord, worden sommige kopieën stabiel en overleven dus beter, bijvoorbeeld doordat het macromolecuul aanzet tot het bouwen van een wand rondom het macromolecuul, waarmee enige bescherming ontstaat. De kopieën daarvan zijn op hun beurt ook betere 'overlevers'. Dus die zullen in aantal toenemen. Merk op dat na het eerste toevallige begin het proces van evolutie niet meer toevallig is, want alleen 'goede fouten' overleven, ofwel, fouten die leiden tot betere aangepastheid aan de omgeving.

Dit proces gaat door tot op de dag van vandaag. Waar verbeteringen optreden, ontstaan meer nakomelingen, want die zijn beter in overleven. Iedere succesvolle vondst zal blijven bestaan zolang die succesvol is. Dit organiserende principe van reproductie, variatie en selectie, werd door Darwin ontdekt. Dit is in simpele vorm de evolutietheorie. Prachtig hieraan is dat deze zeer eenvoudige principes de grote variatie aan biologische organismen en het langzaam ontstaan van zeer complexe levensvormen kunnen verklaren.

Maar waarom is deze kennis *zinvol*? Omdat hij duidelijk maakt dat de stap van niet levende materie naar leven verre van vanzelfsprekend is. Dat wordt vaak over het hoofd gezien. Daarbij is deze gebeurtenis heel zeldzaam: tot dusverre weten we maar van één planeet waarop dit is gebeurd: onze planeet. Als we beseffen hoe gemakkelijk dit ook *niet* had kunnen gebeuren, wordt het feit dat er leven is groots en ontzagwekkend. In *Unweaving the Rainbow* zegt Dawkins “*Het feit dat we onze wereld langzaam leren kennen, en hem niet ineens ontdekken, moet niets afdoen aan het wonderbaarlijke ervan.*” De gewoone van het leven op aarde verdooft ons waardoor we niet zien hoe geweldig en bijzonder het is.

Levend zijn wordt dan een geschenk. Het grootste geschenk wat denkbaar is. Dat we uit levenloze materie voortkomen is oneindig mysterieus en dit besef kan een diepe vervulling opleveren. Of troost. Bij tegenslagen en bij verlies kan het besef helpen dat ook al is het leven soms zwaar, we tenminste leven. En dat we deelnemen aan het onbevattelijke feit dat materie levend is geworden.

Complexe biologische uitrusting

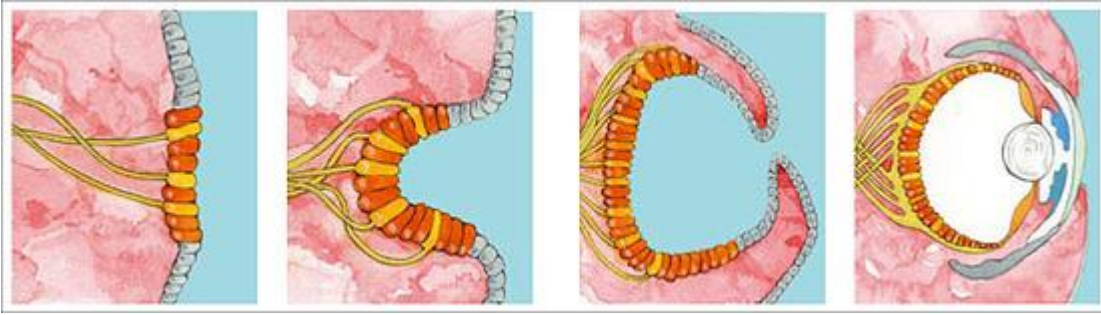
Een andere bron van zingeving heeft te maken met het soort dier dat we zijn. We zijn complexe dieren en toegerust met vele geavanceerde biologische systemen. Daardoor kunnen wij vele soorten ervaringen hebben.

Een voorbeeld. We hebben geavanceerde zintuigen die voortdurend een stroom informatie over onze omgeving aanleveren. Als we wakker zijn weten we altijd waar we ons bevinden vanwege de visuele informatie die onze ogen ons aanleveren. Als we slapen maakt het horen van onze naam, of een ander geluid, ons wakker. Wij kunnen honderden verschillende smaken onderscheiden. Er zijn vele organismen met veel beperkte manieren om de omgeving waar te nemen; zeeslakken bijv. kunnen alleen vage lichtvlekken onderscheiden.

Daarnaast hebben we een complex geheugen. Hoe vanzelfsprekend lijkt het niet dat wij weten wat er gisteren is gebeurd en dat we binnen een seconde weten hoe het huis waar we vroeger in woonden eruit zag. Maar, een bloem heeft geen geheugen. En een eencellige ook niet. Beiden hebben geen brein en zonder brein is er geen geheugen mogelijk. Daarentegen hebben wij, en veel andere zoogdieren, zeer complexe geheugensystemen, met kortetermijn- en langetermijngeheugen. Dat geeft een grote duurzaamheid aan ons leven. Naar mijn idee is dat bijvoorbeeld cruciaal in ons innerlijk leven. We zouden niet zo'n groot en rijk innerlijk kunnen hebben zonder dit uitgebreide geheugen.

Verder zijn mensen sociale wezens. Dat is bepaald geen vanzelfsprekendheid. Veel dieren, bijvoorbeeld wilde katten, haaien en hamsters, hebben amper een sociaal leven, behalve als ze paren of wellicht als ze strijden om voedsel. Chimpansees echter, onze nauwste verwanten, hebben een heel uitgebreid sociaal leven. Zo gaan ze vriendschappen aan, een proces dat mooi is beschreven door Jane Goodall en Frans de Waal. Chimpansees kunnen zelfs vriendschappen aangaan met andere apensoorten, bijvoorbeeld bavianen. Ook kennen ze allerlei verzoeningsrituelen, zoals elkaar vlooien of elkaars handen grijpen. Daaruit blijkt dat ze banden kunnen aangaan én die onderhouden. Dat gaat gepaard met complexe emoties. Zonder deze erfenis zouden wij mensen volgens mij helemaal geen banden met anderen kunnen aangaan, niet kunnen samenwerken en ons niet kunnen inleven in anderen.

Hoe rijk is onze ervaringswereld! Die zou niet kunnen bestaan zonder ons zeer langdurig ontwikkelde en complexe lichaam, brein en emotionele systeem. Als we meer inzicht hebben in hoe dit tot stand is gekomen, maakt het ons bewuster dat er heel wat is voorafgegaan aan onze ervaringswereld en kunnen we er meer van genieten, bijvoorbeeld van onze zintuigen, als we terugdenken aan mooie gebeurtenissen, of als we in contact zijn met een dierbare.

Een complex oog kan uit een eenvoudige oog ontstaan. 1) De eerste levende wezens hadden alleen wat lichtgevoelige huidcellen. 2) Als die in een verdieping liggen, wordt het mogelijk om te zien onder welke hoek het licht binnenkomt. 3) Vervolgens wordt het oog een soort camera, met scherpere waarneming doordat het licht door een kleine holte binnenvalt. 4) Een lens maakt de waarneming nog scherper. Belangrijk is dat al deze stadia functioneel zijn, wat betekent dat ook een paar lichtgevoelige cellen al meer overlevingskansen geven ten opzichte van een organisme zonder lichtgevoelige cellen. Het bijzondere is dat al deze stadia te vinden zijn in levende organismen.

Meerwaarde van grammaticale taal

Een misverstand is dat een naturalistische visie niet te combineren is met de idee dat mensen méér zijn dan dieren. Zoals levende processen een hogere organisatiegraad hebben dan niet levende processen, zo hebben mensen meer mogelijkheden dan andere dieren. Volgens bijvoorbeeld Dennett is een essentieel verschil tussen mensen en andere dieren dat mensen veel intensiever communiceren en veel meer informatie uitwisselen. Daarbij zijn de uitgebreide menselijke talen en tekensystemen onmisbaar. Taal stelt ons in staat gestructureerd te denken, mede dankzij het feit dat taal zelf gestructureerd is. Door de taal hebben mensen een groot abstractievermogen kunnen ontwikkelen, en niet te vergeten een groot verbeeldingsvermogen. Hierdoor hebben mensen het vermogen om natuurlijke impulsen bij te sturen en te corrigeren. We kunnen keuzes maken die andere dieren onmogelijk kunnen maken. Dat een grote groep mensen gezamenlijk zoiets als een verzorgingsstaat of rechtsstaat kan realiseren, is ondenkbaar zonder uitvoerige reflectie op onze primaire driften. En ook dat er zoiets als kunst en literatuur kan bestaan, is te danken aan het feit dat we tekensystemen tot onze beschikking hebben. Dit biedt ons telkens weer nieuwe manieren om tegen het leven aan te kijken.

Het hoeft geen betoog dat al deze rijke vormen van denken en communiceren, verbeelden en creëren, voor elk individu zinvolle momenten en diepe vervulling op kunnen opleveren. Er is bezinning, verdieping en verheffing mogelijk omdat wij met elkaar kunnen communiceren en elkaar met behulp van talen van alles kunnen doorgeven.

Daarnaast kan het gegeven dat mensen specialisten zijn in uitwisselen en communiceren, een belangrijke bron van zingeving zijn. Wat zouden we zijn zonder *input* van anderen? Hoe saai, kaal en oninteressant zou ons leven zijn. Wat fijn dat er anderen zijn die nadenken, keuzes maken, op hun eigen manier omgaan met leed, met geluk, met de mogelijkheden en de onmogelijkheden van het leven.

Levensbeschouwing

Dennett stelt in *'Darwins Dangerous Idea'*: "In één klap verenigt het denkbeeld van evolutie door natuurlijke selectie het rijk van leven, zin en doel met het rijk van ruimte, tijd, oorzaak en gevolg, mechanisme en natuurwet." Als we de door Darwin veroorzaakte revolutie in de biologie meenemen in het mechanische, materiële wereldbeeld dat past bij de natuurwetenschap, blijkt de zogenaamde kille blik van de wetenschap niet zo kil te zijn. Want levende, voelende, organismen hebben een plaats erin. Er gaat niets wezenlijks verloren als we onszelf zien als materieel; integendeel, we krijgen verdiept inzicht in de uitzonderlijkheid van levende en voelende materie.

Natuurlijk is er strijd, slechtheid, pijn. En net zoals alles wat leeft, gaan wij ooit dood. Dawkins wijst erop dat we daardoor maar al te makkelijk vergeten dat als we dood kunnen gaan en pijn kunnen hebben we wel tot de gelukkigen behoren: we leven, we bestaan. Slecht één dag leven is vele malen beter dan nooit geleefd te hebben. En zeker een dag van ons bewuste, bezonnen en veelzijdige leven is oneindig

bijzonder als we ervan uitgaan dat het normaal is dat er geen leven is. We kunnen diepe verbazing en dankbaarheid voelen over ons leven.

Als we willen, kunnen we daar een leidraad uit destilleren. Bijvoorbeeld ons oefenen in het besef van de kosmologische schaarste van leven en daarmee dat leven, ons leven, bijzonder is. We zouden eventueel rituelen en andere manieren kunnen bedenken om dat te oefenen en dit als basaal waarderend uitgangspunt van ons leven te maken. Of we kunnen nadenken hoe we onze kinderen opvoeden zodat ze dit besef diep verankeren. Ook kunnen we leren te genieten van ieder moment dat ons complexe lichaam goed functioneert.

Daarbij worden we onderdeel van het leven op deze aarde en kunnen we een grotere waardering krijgen voor deze wereld en al het andere leven. Als we zien dat we verbonden zijn met, en afhankelijk zijn van, deze planeet, dan zien we dat we daar met de grootst mogelijke voorzichtigheid en respect mee om moeten gaan. Daar kunnen we normen uit afleiden over wat we wel of niet moeten doen. Bijvoorbeeld dat het moeilijk te verantwoorden is dat we voor ons comfort en onze statusbehoefte vele complexe organismen aan de rand van de afgrond brengen. Ook zien we dat als we ons ecosysteem schaden, we onszelf schaden.

Tot slot. Zonder andere mensen die op hun eigen manier leven, zou ons leven veel minder interessant zijn en zouden we niet eens in staat zijn ons vrije en bezonnen leven te leiden, met vele waarden waar we uit kunnen kiezen, want we zouden geen taal tot onze beschikking hebben. Reflectie op onze instincten zou dan ook niet mogelijk zijn. Dus, via Darwin worden biologische organismen, humanisme en natuurwetenschap innig verbonden. Deze inzichten kunnen leiden tot een nieuwe humanistische impuls, een humanisme waarbij onze biologische wortels uitdrukkelijk meegenomen worden, zowel voor het formuleren van gedragsnormen als voor het vaststellen van waarden. Kortom, een naturalistisch humanisme.

Astronomisch vrijdenken

Interview met Dap Hartmann

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof, bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denk tank Center for Inquiry Low Countries

‘Alles moet bekritisiseerbaar zijn.’

Astronoom en publicist Dap Hartmann (1960) sprak op 18 september 2010 op uitnodiging van vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte de jaarlijkse Anton Constandselezing uit. Hartmann studeerde sterrenkunde aan de Universiteit van Leiden en promoveerde daar in 1994 op het proefschrift *The Leiden/Dwingeloo Survey of Galactic Neutral Hydrogen*. Van 1994 tot 1998 was hij als *visiting scientist* verbonden aan het Harvard-Smithsonian Center for Astrophysics in Cambridge Massachusetts in de Verenigde Staten. Daarna werkte hij als wetenschappelijk medewerker aan het Astronomisch Instituut van de Universiteit Bonn en aan het Max Planck Instituut für Radioastronomie in Bonn. Sinds 2003 is hij universitair docent Innovatiemanagement en ondernemerschap aan de Technische Universiteit Delft. Samen met Peter Kouwenhoven is hij de geestelijk vader van het computerschaakprogramma Dappet dat vanaf het eerste Nederlandse Kampioenschap Computerschaak (1981) aan achttien opeenvolgende NK's heeft deelgenomen. Dappet deed diverse keren mee aan het Aegon mens-computer toernooi, waar prominente schakers de strijd aanboden met computers. Hij is ook auteur van het onvolprezen boekje *Kennis in een notendop* (2005) dat een metareflectie is over welke kennis belangrijk is en hoe betrouwbare kennis kan worden verworven: ‘Wat is de essentie van kennis. Waar komt kennis vandaan, hoe slaan we het op in ons hoofd? *Kennis in een notendop* probeert het diepere verband tussen ogenschijnlijk losse feiten te doorgronden. Niets is mooier dan iets zelf ontdekken, en het diepere verband te doorgronden tussen ogenschijnlijk losse feiten.’ Ook stelde hij het boek *De armen van de inktvis* samen met opstellen van zijn vriend, de schaker, publicist en vrijdenker, Max Pam (Vrijdenker van het jaar

2008). En zodoende zit de vrije geest, astronoom van huis uit, in zijn werkkamer aan de TU Delft onafhankelijk te zijn en schrijft hij met regelmaat kritische beschouwingen voor kranten en tijdschriften, zoals zijn appel aan de Nederlandse miljonairs om, in navolging van de Amerikaanse miljardairs, een substantieel deel van het vermogen aan goede doelen te schenken. Niet aan de overheid, maar zelf keuzes maken voor een betere wereld. Volgens Wikipedia stond Dap Hartmann model voor de uit Sydney afkomstige jongere collega van Max Delius, de hoofdpersoon uit *De ontdekking van de hemel* van Harry Mulisch, die astronomisch onderzoek doet bij de radiosterrenwacht in Dwingeloo:

In de gemeenschappelijke woonkamer, ingericht met rieten stoelen en triplex banken, stelde hij hen voor aan een jonge collega uit Sydney, die te dik was voor zijn leeftijd en aan de eettafel zat te werken. In het engels vertelde Max, dat hij hier was om de Australische gegevens over de verdeling van neutrale waterstof in het Melkwegstelsel te combineren met die van het noordelijk halfrond, wat moest leiden tot een volledige kaart.' (*De ontdekking van de hemel*, p. 310).

Bij welke etiketten voel je je op je gemak: atheïst, vrijdenker, secularist, liberaal, rationalist, scepticus, humanist?

Al die etiketten zijn op mij van toepassing. Ik ben een vrijdenker, maar ik hoor niet bij een club. Het gaat erom zelfstandig beslissingen te nemen en verantwoordelijkheid niet af te schuiven. Ik ben een atheïst, liberaal (maar geen lid van de VVD), en bovenal een vrijdenker. De enige clubs waarvan ik lid ben, zijn de golfclub en sociëteit De Witte. Georganiseerd vrijdenken is wat mij betreft intern inconsistent, want er is altijd wel iets waar ik het zodanig mee oneens ben dat ik niet bij die club wil horen.

Wat is jouw bezwaar tegen religie?

Ik heb zelf niets met religie. Wellicht dat het mensen steun kan bieden, zoals ook een sjoelvereniging mensen bij elkaar kan brengen. Als sociaal instituut heeft religie wellicht enige positieve kanten. Wat mij ergert aan religie is de zendingsdrang, de behoefte om het geloof ook aan andere mensen over te dragen of op te leggen en de denkbeelden in de samenleving te implementeren. Wetenschap heeft geen zendingsdrang. Religie is dogmatisch, de dogma's worden hooguit geherdefinieerd. Wetenschap is feilbaar en staat altijd open voor kritiek. Sterker nog, juist door het voortduren ter discussie stellen van wetenschappelijke kennis is grote vooruitgang geboekt. Als we dat hadden nagelaten was de Aarde nog steeds het middelpunt van het universum.

Ben je tevreden over de kwaliteit van het onderwijs in Nederland? Wat zou er anders kunnen of moeten?

Het bijzonder onderwijs moet zo snel mogelijk worden afgeschaft. De overheid moet een standaard curriculum samenstellen gebaseerd op wetenschappelijke kennis. Religie moet buiten de school blijven. Ook buiten de school is religie een gevaar voor het vrijdenken van kinderen. Een probleem is wat ouders hun kinderen wel of niet mee mogen meegeven. Vegetariërs geven hun kinderen meestal geen vlees te eten, en maken daarmee de keuze voor die kinderen om vegetariër te zijn. Ouders laten vaak duidelijk hun politieke voorkeur aan hun kinderen blijken. En niemand wordt als katholiek geboren, maar door de ouders tot katholiek gebombardeerd. Worstel je daar later maar weer eens van los. In de praktijk is het merendeel van de bijzondere scholen in Nederland nauwelijks te onderscheiden van openbare scholen. Er is wel een probleem met het islamitisch onderwijs. Niet alleen ligt het niveau van taal en rekenen van de kinderen die van een islamitisch basisschool komen beduidend lager dan gemiddeld, er bestaat ook het gevaar dat verwerpelijke islamitische folklore wordt overgedragen op die kinderen. Ik noem een gebrek aan respect voor vrouwen, een minachting van ongelovigen en joden, het agressief verwerpen van homoseksualiteit, en het in twijfel trekken van de holocaust. Door het islamitisch onderwijs is Nederland minstens 100 jaar terug in de tijd geworpen, naar een tijd dat katholieke en protestantse scholen ook heel duidelijk anders waren dan openbare scholen. Er zijn mensen die zeggen dat je de moslims de tijd moet geven en dat het uiteindelijk allemaal wel goed komt. Maar waarom zouden we wachten tot dat het (misschien) vanzelf gaat?

Je bent werkzaam in het hoger onderwijs. Wat vind jij van de kwaliteit van het onderwijs en het niveau van de studenten?

Studenten presenteren tegenwoordig gemiddeld slechter dan vroeger. Ze zijn gemakzuchtiger, de eisen liggen lager en het lijkt of de eisen aangepast worden aan de studenten. Studenten hebben veel te veel andere dingen te doen, studeren is slechts een van hun bezigheden.

Wat is vrijdenken volgens jou?

Vrijdenken is de vrijheid genieten om voor jezelf denken en ook te mogen zeggen wat je denkt. Het is van essentieel belang dat er een zo groot mogelijke mate van de vrijheid van expressie is. Vrijdenken is een combinatie de volstrekte vrijheid van expressie en het toepassen van de wetenschappelijke methode. Alles moet bekritisbaar zijn. Wat de kritiek weerstaat wordt daar sterker van, wat de kritiek niet weerstaat is gedoemd te verdwijnen. Deze *survival of the fittest* voor denkbeelden en theorieën houdt een samenleving (beschaving) gezond.

Wat is de verhouding tussen religie en wetenschap?

Religie en wetenschap zijn onvergelykbaar. Ze vullen elkaar niet aan, en ze spreken elkaar meestal tegen. Het is als hardlopen en liefde: onvergelykbaar. Religie heeft niets met wetenschap te maken. Maar zoals je verliefde hardlopers hebt, zo kunnen ook wetenschappers religieus zijn, hoewel dat tot interne consistenties kan leiden. Religie staat niet open voor wetenschap, en binnen de wetenschap is geen plaats voor religie omdat, zoals Mark Twain het formuleerde *Faith is believing something you know ain't true*. Iets eten wat je niet lekker vindt, iets kopen wat je niet mooi vindt, iets geloven waarvan je weet dat het niet waar is. Geloof en wetenschap blijken in de praktijk wel te combineren, maar dat leidt tot het risico van conflict. Stephen Jay Gould heeft een boedelscheiding voorgesteld tussen religie en wetenschap, de zogenaamde NOMA (*non-overlapping magisteria*) in zijn boek *Rocks of Ages*, maar daar geloof ik niet in. Door wetenschap wordt de rol van religie steeds kleiner. God wordt een *god of the gaps*, en er zijn steeds minder *gaps*.

Wat is de verhouding wetenschap & filosofie?

Filosofie is nadenken over metakwesties als 'waarom zijn we hier?', 'wat is goed en wat is slecht?', 'hoe weet ik dat ik besta?' Het is een aanvulling en een reflectie op wetenschap. Zelf heb ik niet zoveel met filosofie. Maar filosofen zijn geen onruststokers, het zijn over het algemeen ongevaarlijke mensen. Vragen als 'wat is bewustzijn?', en 'kan er op termijn ook in een computer een bewustzijn ontstaan?' zijn echter heel intrigerende vragen. Maar als wetenschapper wil ik graag antwoorden en hoe driftig filosofen ook filosoferen, het levert meestal geen concrete antwoorden op.

Kun je jezelf wetenschapper noemen en tegelijkertijd geloven in god, graancirkels of reïncarnatie?

Ik erger me aan kennisclaims die aantoonbaar niet kunnen of niet bestaan. Kennisclaims zijn een continuüm van heel onwaarschijnlijk tot heel erg waarschijnlijk. Als je als wetenschapper aantoonbaar onjuist kennisclaims verdedigt dan heb ik daar een groot probleem mee. Zoals het ontkennen van de Holocaust of de claim dat graancirkels veroorzaakt worden door ruimtewezens. Dan is het inschattingsvermogen dermate verstoord dat je jezelf als wetenschapper diskwalificeert.

Je bent astronoom en innovatiewetenschapper. Hoe komt het dat je je zoveel met religie bezighoudt?

Ik heb af en toe de neiging om mijn mening met de wereld te delen, en dan klim ik in de pen. Ik wil liever niet iets schrijven wat anderen al gezegd hebben, en dat is over religie vaak het geval. Een probleem met veel religiekritiek in vrijdenkerskringen is dat het preken voor eigen parochie is. Daarbij komt, de strijd tegen religie zal toch niet gewonnen worden, het is vechten tegen windmolens. Maar, zoals Carl Sagan, de astronoom en onvermoeibaar scepticus opmerkte, je moet onzin toch blijven weerleggen. Een ander probleem met het bestrijden van religie en andere onhoudbare kennisclaims is dat het lijkt alsof je je opponent serieus neemt. Je geeft hem een platform en een waardige opponent. Dat doe je ook niet met iemand die in kabouters gelooft, hoewel ik niet zie wat het verschil is. Beide zijn imaginaire vriendjes, zoals Richard Dawkins zegt. Maar mensen die in kabouters geloven hebben bij mijn weten geen ongelovigen vermoord, en daar zit hem het verschil met religie. Door in discussie te gaan met mensen die in een God geloven verschaft je ze een zekere status. Dat is bijvoorbeeld het probleem met creationisme

en Intelligent Design. Volslagen krankzinnige ideeën die geen minuut tijd waard moeten zijn van een serieuze wetenschapper. Richard Dawkins wil om die reden ook geen discussie met gelovigen aangaan, want zo zegt hij: ‘That looks good on your CV, not on mine.’

Ik zie ook het gevaar van politici die onzin beweren en beslissingen nemen op basis van hun onwetendheid. Neem bijvoorbeeld het stilleggen van het vliegverkeer vanwege de aswolk van de IJslandse vulkaan. Dat was helemaal niet nodig. Boven de Sahara bevat de lucht veel meer stofdeeltjes dan dat er as van de vulkaan in de lucht was. Het vliegtuig dat steeds wordt aangehaald, dat ooit motorproblemen had door een vulkaanuitbarsting, was dwars door de aswolk vlak boven de vulkaan gevlogen. Dat is wel wat anders dan de as zoals die over duizenden vierkante kilometers verspreid was. De paniek kwam voort uit onwetendheid.

Kun je iets leren van denksporten?

Ik ben gefascineerd waartoe het menselijk brein in staat is. Denkspelen vind ik reuze interessant, met name omdat daar een competitief element in zit. Je kunt je meten met anderen. Een spel is een methode om te laten zien wie de beste is. Het is een objectieve waarheid. Mij interesseert het vooral hoe we dat kunnen imiteren met computers. Het is psychologisch interessant om te zien hoe zich dat heeft ontwikkeld. Eerst werd er gezegd dat de computer nooit van een mens zou kunnen winnen met schaken. Dat bleek onjuist. Toen werd gezegd dat computers nooit een geniale zet zouden kunnen doen. Maar toen de computer een zet reproduceerde die geniaal werd genoemd toen een menselijke schaker hem speelde, werd de definitie van wat geniaal is aangepast. In feite kwam het erop neer dat een computer per definitie geen geniale zet kon doen, omdat genialiteit aan de mens werd voorbehouden. Een filosofische vraag werpt zich op wat we moeten doen als computers intelligent en zelfbewust worden? Wordt het dan een misdaad om de computer uit te zetten? De kunstmatige artificiële intelligentie, het grensgebied tussen wetenschap en filosofie, houdt zich hier mee bezig. Zo zie je, kom ik als wetenschapper toch bij de filosofie uit!

Welk boek of welke persoon zou je willen toevoegen aan het Vrijdenkerscanon?

Ik hou niet van canons, dus zal ik de vraag beantwoorden welke boeken of personen ik een beginnend vrijdenker kan aanraden. Dan noem ik de sceptici Carl Sagan, Martin Gardner en James Randi en hun boeken. Alle drie hebben ze grote inspanningen geleverd om paranormale kennisclaims te weerleggen. Ook ik erger mij vreselijk aan die onzin omdat het niet ongevaarlijk is. Vaak gaat het bij bovennatuurlijke claims om bewuste misleiding. Ook kan het gevaarlijk zijn als het gaat om alternatieve geneeswijzen. Het is van eminent belang dat mensen zin van onzin kunnen onderscheiden. Hoe kunnen mensen verstandig stemmen en een keuze maken tussen verschillende politieke partijen als ze zin niet van onzin kunnen onderscheiden? Het is belangrijk dat mensen een kritisch denkvermogen ontwikkelen.

Islam en Mensenrechten

JAN BONTJE (Rotterdam 1947) is o.a. columnist; was in de jaren 1970 lid van de redactie van 'De Vrije Gedachte' en is sinds 2007 redacteur van De Vrijdenker. Autodidact.

Islam en Mensenrechten hebben vanaf het afkondigen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (in 1948) een krampachtige verstandhouding gehad en dat is tot op de dag van vandaag nog steeds – en in sommige gevallen meer dan ooit - het geval. Deze kramp komt officieel en expliciet tot uiting in de zgn. Caïro-verklaring die op 5 augustus 1990 door 45 ministers van buitenlandse zaken van de lidstaten van de Organisatie van de Islamitische Conferentie ondertekend werd.

De Caïro-verklaring van de Mensenrechten in de islam is een verklaring van de lidstaten van de Organisatie van de Islamitische Conferentie (OIC) over de Mensenrechten, vanuit islamitisch perspectief. In deze verklaring is de islamitische wetgeving (*sharia*) het uitgangspunt. Om met de deur in huis te vallen: daar zit hem nu juist de moeilijkheid en in sommige gevallen de onverenigbaarheid met onze Westerse open maatschappijopvatting. De Organisatie van de Islamitische Conferentie (OIC) is een intergouvernementele organisatie met een permanente vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties. De organisatie bestaat uit 57 islamitische of voornamelijk of deels islamitische landen uit het Midden-Oosten, Afrika, Azië en Zuid-Amerika. De OIC stelt zich ten doel de belangen van de moslims wereldwijd te behartigen, wat op zich volstrekt legitiem is. De organisatie is opgericht in 1969 als reactie op de brandaanslag op de Al-Aqsa moskee in Jeruzalem door een Australische christenfundamentalist. In 1990 gaf de Organisatie de Caïro-verklaring voor de mensenrechten in de islam uit als richtsnoer voor haar leden op het gebied van de Mensenrechten. In 2004 werd de Turkse wetenschapshistoricus prof. dr. Ekmeleddin Ihsanoglu (Caïro, 1943, gerespecteerd wetenschapper in heel de islamitische wereld) benoemd tot secretaris-generaal van de OIC. In 2008 benoemde president Bush jr. een vaste gezant voor de OIC, Sada Cumber (geboren in Karachi in 1951, emigreerde in 1978 naar de VS en is sinds 1986 Amerikaans staatsburger; succesvol ondernemer in technologische bedrijven; hij maakt deel uit van de elite van het militair-industrieel complex dat de VS in zijn greep houdt). De tegenstrijdigheid in de benadering van de islam is slechts schijn: Bush werkte immers nauw samen met de heersende pro Westerse elites in de islamitische wereld (o.a. Saudi-Arabië, Irak).

De OIC beschouwt de Caïro-verklaring als een richtsnoer voor haar leden op het gebied van de Mensenrechten; de verklaring heeft echter geen volkenrechtelijke status. De Caïro-verklaring wordt gezien als het islamitische antwoord op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens die in 1948 door de Verenigde Naties zijn aangenomen.

De Caïro-verklaring wijkt op essentiële punten af van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Voorbeelden zijn: de vrijheid van meningsuiting wordt in artikel 22 beperkt tot meningsuitingen die in overeenstemming zijn met de sharia; voor vrijdenkers maar ook voor vele anderen absoluut onaanvaardbaar; de rechten voor mannen en vrouwen zijn ongelijk; Artikel 6 vermeldt dat de vrouw haar eigen rechten en plichten heeft en dat de man voor het onderhoud van de familie dient te zorgen; ook dit artikel is volstrekt in strijd met onze opvattingen; er is geen vrijheid van godsdienst; Artikel 10 verbiedt expliciet het beoefenen van of bekeren tot een andere godsdienst dan de islam; de artikelen 19 en 22 bespreken straffen voor afvalligen; ook dit is niet te tolereren.

De laatste 2 artikelen (24 en 25) van de verklaring geven aan dat alle artikelen in de verklaring volledig ondergeschikt zijn aan de sharia:

Art. 24: 'Alle rechten en vrijheden genoemd in deze Verklaring zijn ondergeschikt aan de Islamitische sharia.'

Art. 25: 'De Islamitische sharia is de enige referentiebron ter uitleg en verduidelijking van alle artikelen van deze Verklaring.'

Iedereen, niemand uitgezonderd, mag denken en vinden wat hij wil. De islamiet heeft het recht zijn godsdienst in vrijheid te belijden. Het is echter *volstrekt onbespreekbaar* dat de *sharia* of zelfs maar één

artikel eruit, of uit de besproken Caïro-verklaring, toegepast zou worden in onze Westerse samenleving. Wie zich vrijwillig aan middeleeuwse wetten en regels wil onderwerpen (wat is trouwens vrijwillig...?) ga zijn gang, maar blijft met zijn handen af van de verworvenheden van onze Westerse liberale, sociale, seculiere, democratie! Tegenover islamitische aanspraken of wensen op dit punt geldt maar één correcte houding: besliste afwijzing en geen enkel compromis.

Column Anton van Hooff

ANTON VAN HOOFF, voorzitter van De Vrije Gedachte

De onvolprezen BBC World Service wijdde in augustus twee uitzendingen aan ‘*useful idiots*’. Lenin betitelde zo de schrijvers en andere intellectuelen die zich voor het karretje van de Sovjetpropaganda lieten spannen. Het gaat om mensen als G.B. Shaw, die bij hun bezoeken aan de Sovjet-Unie niets zagen van de miljoenen doden door hongersnoden en terreur veroorzaakt. Zij worden ook wel meereizigers, *fellow travelers*, genoemd, naar een Russische uitdrukking die ‘padgenoten’ betekent. Het Engelse woord heeft de sinistere betekenis gekregen van naïeve meelopers. Ook Nederland heeft hen wel gehad, niet alleen verheerlijkers van Stalin zoals Theun de Vries, maar ook later van Fidel Castro zoals Harry Mulisch. Een tijdlang waren ook veel mensen weg van de DDR als het betere Duitsland. Daar werd tenminste radicaal afgerekend met het nazisme. In die tijd liet ik me door de Oost-Duitse ambassade maandelijks een tijdschrift toesturen. Dat maakte de lezer wijs dat er in de arbeiders- en boerenstaat geen misdaad voorkwam of prostitutie en dat de kinderen niet spiekten, want dat was tegen de socialistische moraal. Na een jaar wist ik het wel. Zo’n paradijselijke samenleving kon eenvoudig niet bestaan: ik werd geen meeloper. Toen ik jaren later met geschiedenisstudenten een studiereis door de DDR maakte, wilden opvallend veel mensen met ons in gesprek komen, terwijl wij eerder afhoudend waren, want we waren bang mensen in moeilijkheden te brengen. Een van de dingen die ze telkens weer zeiden was: laat je niet bedotten. Uiterlijk ziet het er allemaal perfect uit, maar hier wordt alles ‘*vertuscht*’, verdoezeld, onder het tapijt geschoven. Wat was het heerlijk terug te keren naar de *Open Society* van het Westen die altijd onvolmaakt zal blijven. Daar komen tenminste schandalen voor en zijn de critici de nuttige wijzen.

Het zal je god maar wezen

Atheïsme voor leken verklaard (8)

JAN VAN DER WERFF (1939 Hilversum) is gepensioneerd omroepmedewerker

God en de kerk

Het hoogste gezag ligt bij God. Dat gezag wordt uitgeoefend door de kerk, of wat voor geestelijkheid dan ook, en de gelovigen doen wat de kerk zegt. Zo willen de kerken het graag doen voorkomen, maar de praktijk is anders. Nog afgezien van het feit dat vele gelovigen helemaal niet doen wat hun kerk, moskee of synagoge zegt, ligt het hoogste gezag niet bij God maar bij de kerk. Omdat God nogal zwijgzaam van aard is, vertellen de kerken wat God volgens hun had moeten zeggen. Zij stellen de regels op.

De regels van de kerk betreffen niet alleen de manier waarop de gelovigen zich hebben te gedragen – wat ze moeten, wat ze mogen en vooral wat ze niet mogen – maar ook wat Gods eigenschappen zijn en hoe het hiernamaals eruitziet. Alle kerken doen dat anders. Moslims mogen geen wijn drinken maar als de rooms-katholieke kerk op één punt verdraagzaam is, dan is het wel op het gebied van alcohol. In veel religies kunnen zondaars door God worden vergeven, maar goede calvinisten geloven in predestinatie, dat wil zeggen dat God al voordat iemand geboren is, besloten heeft of hij of zij wel of niet naar de hemel gaat.

De meeste religies kennen twee vormen van eeuwig leven: de hemel en de hel. De rooms-katholieke kerk kent er maar liefst vier.

Op de eerste plaats – om het op zijn rooms te zeggen in plaats van „in de eerste plaats” – op de eerste plaats dus hebben we de hemel. De hemel is bestemd voor de zaligen. Zij die volgens de geboden van de kerk hebben geleefd, of desnoods aan het einde van een zondig leven nog net op tijd hebben gebiecht en de sacramenten van de stervenden hebben ontvangen. Een van de reclameslogans van de rooms-katholieke kerk is dat zij – en vrijwel zij alleen – de sacramenten toedienen die je op een gemakkelijke manier naar de hemel brengen. Als de roomsen gelijk hebben, zijn er meer roomse zaligen dan zaligen van alle andere geloven bij elkaar.

In de hemel is iedereen in de nabijheid van God en daardoor volmaakt gelukkig. Je zou dus denken dat er in de hemel geen rangen en standen voorkomen maar dat klopt niet. Ik heb eens een Nederlandse kardinaal horen verklaren dat er moslims zijn die veel hoger in de hemel kunnen komen dan hij. Er moeten dus verschillende graden van volmaaktheid zijn: van uiterst volmaakt tot een heel klein beetje volmaakt.

In de tweede plaats hebben we de hel. Dit is voor alle ernstige zondaars die niet hebben kunnen biechten. Voor eeuwig verdoemd; het hellevuur voor al degenen die de oneindige goedheid van God niet op waarde hebben weten te schatten. Als het goed is zijn de roomsen in de hel in de minderheid.

De derde mogelijkheid is het vagevuur. Hier verblijven de zielen van degenen die niet verdoemd zijn maar die te veel op hun kerfstok hebben om zonder meer tot de hemel toegelaten te worden. Zij moeten hier eerst hun zonden boeten. Dus eerst het vagevuur en dan de hemel. Hoe dat kan in een hiernamaals waarin geen tijd bestaat, is een van de vele mysteries die de gelovigen in blijdschap dienen te aanvaarden. Het vagevuur is een onuitputtelijke bron van inkomsten voor de kerk. Hoe meer er gebeden wordt voor de overledenen in het vagevuur, des te eerder mogen ze naar de hemel. De beste manier is het laten opdragen van een mis voor de overledene. Voor de kerk brengt dat geld in het laatje. De overledene krijgt een volle aflaat waardoor zijn straf geheel wordt kwijtgescholden. Ook hier laat God Zijn mededogen afhangen van wat anderen doen. Na één zo'n mis is de ziel van de overlevende al in de hemel. Dat neemt niet weg dat de kerk graag ziet dat er meer missen worden opgedragen voor dezelfde overledene, want als de overledene al in de hemel is gaat de aflaat naar een andere ziel. Er zullen altijd genoeg zielen in het vagevuur verblijven om de financiële noden van de kerk tot in lengte van dagen te lenigen.

Tenslotte is er het voorportaal van de hel. Hierin vertoeven de zielen van degenen die niet verdoemd zijn maar ook niet in aanmerking komen om de hemelse zaligheid binnen te gaan. Daarvan zijn twee categorieën. De eerste is die van de rechtvaardigen, en met name de

aartsvaderen, die vóór de Verlossing zijn overleden. Toen Adam en Eva van de verboden vrucht hadden gegeten, gingen daardoor niet alleen alle mensen dood, maar werd ook de toegang tot de hemel gesloten. Omdat de zielen van deze rechtvaardigen niet naar de hel hoefden, zat God een beetje met ze onthand en heeft Hij ze daarom onderdak gegeven in het voorgeborchte. Na de Verlossing mochten deze zielen pas naar de hemel. Om de ruimte daarna niet onbenut te laten heeft God het voorgeborchte een andere bestemming gegeven.

Als baby's en jonge kinderen die niet gedoopt zijn overlijden, hebben ze geen gelegenheid gehad om te zondigen, maar ze dragen nog wel de erfzonde met zich mee. Net als de aartsvaders vóór de Verlossing krijgen deze kinderen na de Verlossing geen toegang tot de hemel. Zij moeten de eeuwigheid zonder hun papa en mama in het voorgeborchte doorbrengen, want hun ouders verblijven in een van de drie andere hiernamaalsen.

Hier blijkt dat de oneindig barmhartige God van de Kerk van Rome niet vies is van bureaucratie. (Dat ik het vaak over het roomse geloof heb, komt niet omdat ik die godsdienst erger vindt dan alle andere maar omdat ik hier door mijn opvoeding het meeste van afweet. Alle godsdiensten hebben hun eigenaardigheden.) God laat onschuldige kinderen niet toe in hemel als ze niet gedoopt zijn want zij zijn nog steeds schuldig aan de erfzonde. Deze kinderen hadden zichzelf niet kunnen dopen. Dat kunnen alleen anderen doen. Ook de ongedoopte kinderen worden gestraft voor wat anderen hebben gedaan, of liever gezegd: nagelaten.

Het kind komt aan bij de hemelpoort en zegt: „Ta ta!” Dan zegt Petrus, die volgens de roomse folklore als portier bij de hemelpoort staat: „Ik zie het al: geen stempeltje van de kerk. Weg met jou!” „Ta ta!” Het zal je God maar wezen.

De doop en de biecht zijn ook vormen van goddelijke bureaucratie. Je mag miljoenen mensen vermoorden, maar als je biecht vlak voor je dood ga je toch – eventueel via het vagevuur – naar de hemel. Als Adolf Hitler, die tenslotte katholiek was, gebiecht had nadat hij samen met Eva Braun het gif had ingenomen, dan zouden zijn zonden hem vergeven zijn. Hij zou natuurlijk wel naar het vagevuur moeten, maar er zou maar één roomse nazi een mis voor hem hebben hoeven laten lezen en hopla... Hitler in de hemel! Miljoenen van zijn slachtoffers, van wie de meesten niet gedoopt waren, zouden nu zuchten in de hel.

Nou zult u zeggen: is dat niet wat ver gezocht? Nee, dat is het niet.

Constantijn de Grote, de eerste christelijke Romeinse keizer, was even wreed als de meeste van zijn voorgangers. Hij leverde bloedige veldslagen en liet mensen die hem niet bevielen uit de weg ruimen. Nadat hij zijn zwager en politieke tegenstander Licinius had verslagen na twee veldslagen, spaarde Constantijn Licinius' leven en zwoer plechtig geen wraak te zullen nemen. Later liet hij hem toch vermoorden. Nog later liet hij zijn vrouw, Fausta, en zijn zoon Crispus terechtstellen. Hoewel hij het christendom steunde, liet hij zich pas dopen op zijn sterfbed. De reden? Door de doop worden alle zonden je vergeven. Dus zolang je nog niet gedoopt bent kun je alle misdaden begaan die je maar wilt. Na zijn doop en spoedig daaropvolgende dood werd Constantijn hartelijk verwelkomd in de hemel. Hij is heilig verklaard.

Ook voor gewone stervelingen is de roomse God een bureaucraat. Veel puberende jongens hebben nogal eens onkuise gedachten. Dat is op zichzelf al een doodzonde. Vaak maken ze het nog erger door zichzelf te bevredigen. Een zo mogelijk nog ergere doodzonde. Zelf bezondigde ik mezelf daar ook aan. Op een keer dat ik op de fiets van het jezuïetencollege naar huis reed, dacht ik: als ik nu een ongeluk krijg ga ik naar de hel. Ik maakte toen een rekensommetje. Ik biechtte ongeveer eens in de twee maanden. Na de biecht verkeerde ik „in staat van genade”, dat wil zeggen dat ik – al dan niet via het vagevuur – tot de hemel toegelaten zou worden bij een onverhoopte dood. Ik wist ook dat ik na een dag of drie weer „in staat van doodzonde” zou zijn. Dat betekende dat als ik op een willekeurig ogenblik dood zou gaan, ik een kans van ongeveer 57 op 60, oftewel 95 procent had om naar de hel te moeten. Ik was bang voor de Grote Bureaucraat maar ik hield niet van Hem.

Religieuze instellingen gaan tegen sommige zonden hevig tekeer, zoals tegen masturbatie of het gebruik van condooms door aidspatiënten, maar voor andere zonden tonen ze een groot begrip. Dit geldt vooral het vijfde gebod: Gij zult niet doden.

Natuurlijk mag je niet zomaar iemand vermoorden maar als het religieuze autoriteiten uitkomt, mag het opeens wel. Sterker nog, religieuze autoriteiten moedigen het vaak aan.

Gepassioneerd vrijdenken

ENNO NUY (1950, Aerdt) is ondernemer en hoofdredacteur De Vrijdenker

Een van de kritikasters van bestuur en redactie van De Vrije Gedachte, Fred Neerhoff, heeft onder de titel Naar een open vereniging een aantal stellingen inzake het vrijdenken gepubliceerd. Zie hiertoe http://xs4all.nl/~flneerh/publications/neerhoff_99.pdf. Een poging om op freethinker forum met hem in discussie te treden leed schipbreuk, het voorstel werd afgewezen. Toch zijn de door hem geformuleerde stellingen de moeite van het bespreken waard. En wij willen als redactie een bijdrage in deze discussie leveren.

Vrijdenken en de vrijheid van meningsuiting

De eerste stelling van Neerhoff luidt dat vrijdenken onverbrekkelijk verbonden is met de vrijheid van meningsuiting. Hierover zijn we het natuurlijk heel snel eens zijn. Naar mijn mening is de vrijheid van meningsuiting absoluut en onbeperkt behoudens een eventuele rechterlijke toets achteraf. Wie zich gekrenkt of anderszins onheus bejegend voelt door de woorden van een ander, die wendt zich tot de rechter en beide partijen, de vrij sprekende en de gekwetste leggen zich neer bij de uitkomsten van de (hoogste) rechtsgang. Is het echt zo onredelijk dat we onze vrijheid van expressie achteraf laten toetsen? Lijden wij daaronder? Dat ik persoonlijk geen voorstander van het recht op beledigen ben, wil overigens niet zeggen dat ik de belediging zou willen verbieden, integendeel. Maar ik blijf de belediging wel als een zwaktebod beschouwen.

Er zijn er die menen dat er in ons land geen sprake is van een onbeperkte vrijheid van meningsuiting maar in de praktijk valt dat toch reuze mee. Op dinsdag 20 januari 2009 werd in de Tweede Kamer gestemd over een motie om artikel 147 inzake smalende godslastering uit het Wetboek van Strafrecht te schrappen. Deze motie van het lid Boris van der Ham (D66) werd aangenomen, met steun van PvdA, VVD, SP, PVV, Groen Links, PvdD en het lid Verdonk. Dit was de eerste keer sinds invoering van het wetsvoorstel in 1932 dat een meerderheid zich uitsprak over afschaffen.

En wat is er mis aan dat Wilders zich moet verantwoorden voor de rechter? Zo zijn nu eenmaal de regels van het spel, de essentie van een vrije democratie. Bij monde van het Openbaar Ministerie zag de staat aanvankelijk af van vervolging en daarmee is het verwijt van Wilders dat hier sprake zou zijn van een politiek proces onhoudbaar.

Voor sommigen is het gegeven dat wij niet alle aangeboden artikelen opnemen in ons maandblad een spijkerhard bewijs voor de stelling dat de redactie van De Vrijdenker censuur pleegt en dat er inderdaad geen absolute vrijheid van meningsuiting bestaat in ons land. Dat is echter te veel eer voor deze redactie. De paar stukken die wij niet in ons maandblad op wensten te nemen hebben we, omkleed met argumenten, op internet geplaatst met een verwijzing in ons maandblad naar de vindplaats. Dat kan men bezwaarlijk censuur noemen.

Vrijdenken = religiekritiek?

De tweede stelling van Neerhoff luidt dat religiekritiek een wezenskenmerk van het vrijdenken is. Ook daar kan ik me geheel in vinden ofschoon ik het begrip 'religie' hier liever vervangen zou zien door het begrip 'dogmatisch denken'. Dat is me wel op het verwijt komen te staan dat ik een voorstander van een gedachtenpolitie zou zijn en het primaat van religie niet zou onderkennen. Onzin natuurlijk, ook hier gaat het om de essentie van de parlementaire democratie. Vrijdenkers houden niet van religie en dus ook niet van confessionele partijen maar beide verschijnselen behoren nadrukkelijk tot de dagelijkse werkelijkheid en kunnen niet zomaar uit ons beeld weggeretoucheerd worden. Het uiten van religiekritiek betekent niet dat vrijdenkers religie willen verbieden en op dezelfde wijze is het bekritisieren van dogmatisch denken niet hetzelfde als dogmatisch denken willen verbieden.

Dat de vrijheid van meningsuiting dient te prevaleren boven godsdienstvrijheid, zoals Neerhoff in zijn derde stelling beweert, is wat mij betreft onnodig. De vrijheid van meningsuiting is immers absoluut en onbeperkt, dat geldt dus voor de gelovige en de ongelovige (en beiden zijn gehouden aan de Grondwet waarin onder meer de scheiding van kerk en staat is vastgelegd). Problemen ontstaan pas wanneer mensen

die met elkaar van mening verschillen naar wapens grijpen of menen dat zij met een beroep op hun god het recht zouden hebben andersdenkenden de mond te snoeren of de keel door te snijden.

Van scheiding van kerk en staat is sprake wanneer de kerkelijke macht en staatkundige macht niet in dezelfde handen zijn en zij geen beslissende invloed op elkaar uitoefenen. De scheiding van kerk en staat betekent dus niet de scheiding van religie en politiek, al is dat een gangbare misvatting. Wel is de consequentie ervan dat de Wet het hoogste gezag heeft en religie in feite (slechts) wordt getolereerd indien en voor zover religie of uitingen van religie niet in strijd zijn met de Wet. Dit blijkt bijvoorbeeld duidelijk uit het eerste lid van artikel 6 van de Nederlandse Grondwet: *Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. De godsdienstvrijheid is zodoende altijd beperkt.* (bron Wikipedia).

Dat vrijdenken een sterker merk zou zijn dan alleen a-theïsme zoals Neerhoff in zijn vierde stelling beweert, is een wat vreemde formulering maar ik ben het geheel met hem eens dat vrijdenken zich verzet tegen dogmatisch denken en bovennatuurlijke verschijnselen. Er mogen zich fenomenen voordoen die langs wetenschappelijke of rationele weg niet meteen verklaard kunnen worden maar een vrijdenker zal nooit aanvaarden dat in zulke gevallen van bewijsabsentie de hand van een god kan worden gezien.

Vrijdenken en politiek

Met de stelling dat vrijdenkers binnen het politieke spectrum een onafhankelijke positie innemen, ben ik het niet eens. Vrijdenkers zijn net als andere mensen, sommigen hebben een politieke voorkeur, anderen weer niet. Het ligt niet voor de hand dat vrijdenkers zich aangetrokken voelen tot een van de confessionele partijen maar onmogelijk is het niet. Ook zijn er links en rechts wat schuchtere pogingen om een atheïstische politieke partij of beweging op te richten. Daarover wordt in vrijdenkerskringen heel verschillend gedacht. Persoonlijk vind ik het een onzinnige gedachte en zonde van de energie. Maar dat betekent natuurlijk niet dat het vrijdenken zich van de politiek af zou moeten keren, integendeel. Er zijn tal van mogelijkheden om politieke besluitvorming te beïnvloeden, bijvoorbeeld door deel te nemen aan lobbygroepen, pressiegroepen, non gouvernementele organisaties, maatschappelijke bewegingen, media en zo voorts. Het voert te ver om daar in het bestek van dit artikel dieper op in te gaan.

Vrijdenken en humanisme

Over de volgende stelling van Neerhoff, dat humanisten meer dan vrijdenkers het belang van moraal beklemtonen, wil ik mij verder niet uitlaten. Ik heb mij nooit heel erg verdiept in het humanisme en heb met een zekere fascinatie gelezen wat John Gray over humanisten te berde brengt in zijn boek *Strohonden*. De kritiek van Gray op humanisten luidt dat zij de mening zouden zijn toegedaan dat de mens tot waarheid kan geraken door gebruik te maken van zijn kennis. Neerhoff stelt dat vrijdenkers bij proclamatie worden gelijkgeschakeld aan humanisten. In de beginselverklaring van De Vrije Gedachte wordt er immers op gewezen dat vrijdenken humanisme op atheïstische grondslag zou zijn. Ik ben het overigens geheel met hem eens, die directe en bijna vanzelfsprekende koppeling tussen humanisme en vrijdenken is niet juist. Dat de moraal daarmee voorrang krijgt boven de ratio vind ik echter een onzinnige bewering. Maar het lijkt me alleszins gerechtvaardigd om de beginselverklaring van onze vereniging met een zekere regelmaat tegen het licht te houden.

Politiek correct denken

De volgende stelling van Neerhoff luidt dat politieke correctheid de vijand van het vrije woord is. Ook hier zal ik hem niet tegenspreken. Politieke correctheid is zoveel als het verkondigen van een mening waarvan aangenomen wordt dat die samenvalt met het gedachtegoed binnen een bepaalde omgeving. Dit geeft al aan dat het begrip 'politiek correct' eigenlijk helemaal niets betekent. Politiek correct gedrag doet zich immers in elke geleiding van de samenleving voor, het is in uiterste instantie een wat afgezwakte vorm van dogmatisch denken. En wat politiek correct is in omgeving A is politiek incorrect in omgeving B. Ga in de omgeving van Wilders maar eens roepen dat het wel meevalt met die moslims en hun koran; dat zal je daar niet in dank worden afgenomen.

Maar er liggen wel adders onder het gras. Als men stelt dat islamkritiek in linkse kringen niet gewenst is, dan wordt iemand die geen islamkritiek bezigt al snel verdacht van politiek correct gedrag en wordt aangenomen dat hij (die geen islamkritiek bezigt) wel tot de linkse kerk zal behoren. Het relativeren van

islamkritiek door derden wordt meteen beschouwd en uitgelegd als een vorm van politiek correct denken of (zelf)censuur en dat lijkt mij een onhoudbare stelling. 15 tot 20% van het electoraat deelt in meerdere of mindere mate de islamkritiek van Wilders. Betekent dit dat alle anderen zich schuldig maken aan politiek correct denken? Neerhoff c.s. lijken te suggereren dat een echte vrijdenker zich bij die 15 tot 20% voegt. Ik noem dat dogmatisch denken met een omweg.

De heersende politieke elite zou zich bezondigen aan politiek correct denken, zo wordt gesteld. Tja, die elite is wel door het volk in het zadel geholpen, ook dit is de essentie van de parlementaire democratie. En onder tal van invloeden zien we de politieke verhoudingen in dit tijdsgewricht enorm verschuiven en de oude elites worden door nieuwe vervangen. Alles en iedereen heeft een houdbaarheidsdatum, die relativering lijkt mij op zijn plaats.

Selectieve religiekritiek

Religiekritiek dient zich ook te richten op de islam, het joodse geloof en het hindoeïsme en alle andere vormen van (bij)geloof. Voor vrijdenkers is dit een open deur. Ik kan mij niet heugen onder onze geledingen ooit iemand aangetroffen te hebben die God de Vader met meer skepsis zou benaderen dan Brahma, Jahweh of Allah. Wij erkennen dat het christelijk geloof de boventoon voert in de discussies en artikelen binnen de vrijdenkerij anno nu. Dat is niet zo heel erg vreemd, daar weten we nu eenmaal meer van af dan van andere geloven. Dat de islam wereldwijd een splijtzwam is in andersdenkende samenlevingen is een onontkoombare vaststelling. Ook wij zijn de mening toegedaan dat De Vrije Gedachte in dit opzicht meer aan de weg zou moeten timmeren. Men zou kunnen zeggen dat onze kritiek op het christelijk geloof mutatis mutandis en onverkort geldt voor iedere andere religie inclusief de islam maar dat is een te gemakzuchtige houding die bovendien voorbij gaat aan de specifieke aard van de bedreiging die steeds grotere groepen uit de Europese samenlevingen ervaren aan de islam.

Het is ieders goed recht te menen dat de islam geen religie is maar een politieke ideologie. Niet ontkend kan worden dat er talloze voorbeelden zijn van landen en situaties waarin die beide begrippen volledig samenvallen en het moslimfundamentalisme vormt onmiskenbaar een van de grootste bedreigingen in het huidig tijdsgewricht. Naar mijn persoonlijke overtuiging is de parlementaire democratie echter sterk genoeg om onze Grondwet te verdedigen tegen elke vorm van fundamentalisme, theocratisch gedachtegoed en terreur. Zoals een christen het recht heeft de kerk te bezoeken om zijn godsdienst te belijden, zo heeft de moslim het recht de moskee te bezoeken om zijn godsdienst te belijden. Maar ook de moslim dient zich te houden aan de wetten en regels van de democratische rechtsstaat. Iedere vorm van kerkelijk recht of sharia is taboe in een parlementaire democratie en iedere poging om enige vorm van religieus of kerkelijk recht ingang te doen vinden in onze dagelijkse rechtspraktijk dient met alle beschikbare middelen bestreden te worden.

Passie

“Minder beginselen graag, en wat meer passie”, verzucht Bas Heijne in zijn artikel *Wie populisme niet snapt, verliest het debat* in de NRC van 6 september jl waarin hij terecht constateert dat concrete gevoelens van angst en bedreiging niet kunnen worden weg gerelativeerd met principes op een hoger abstractieniveau. Ik moet het dus niet over de rechtsstaat en het gelijkheidsbeginsel hebben maar heldere taal spreken. Nou vond ik zelf dat ik dat toch al wel deed maar Bas Heijne zal er ongetwijfeld niet tevreden over zijn geweest. Ik doe een serieuze poging:

Beste mensen, laat je niet wijsmaken dat alles wat een baard, een soepjurk, een hoofddoekje of boerka draagt een potentiële terrorist is, laat je niet wijsmaken dat minaretten alleen maar staan op gebouwen waar fundamentalisten terroristische aanslagen voorbereiden, laten we niet vergeten dat in het islamitisch, christelijk én joods geloof vrouwen gediscrimineerd worden en dat niet alleen moslims maar ook christenen en ook nog een heleboel andere niet-gelovigen de grootst mogelijke moeite met homo's hebben, laten we eerlijk zijn en samen vaststellen dat het onzinnig en belachelijk is dat een huwelijk alleen toegestaan zou zijn tussen een man en een vrouw, laten we niet vergeten dat dit soort opvattingen allemaal bedacht is door strenge gelovigen – roomse rukkens zoals Youp ze noemt, maar zij niet alleen – die homo's haten en afwijzen terwijl zij zich zelf wel vergrijpen aan kinderen, laten we niet vergeten dat die gelovigen in belangrijke mate verantwoordelijk zijn voor het klimaat waarin homo's niet meer in het openbaar voor hun geartheid uit kunnen komen, en ja, Antilliaanse jongeren lijken uit een machocultuur

te komen waarin ze het kennelijk nogal eens normaal vinden om meningsverschillen met wapens te beslechten, en ja, Marokkaanse jongens zijn oververtegenwoordigd bij incidenten van homo- en Jodenhaat, o en vooral culturen waar meisjes en jongens besneden worden en helemaal culturen waar vrouwen om welke reden dan ook tot de dood worden gestenigd, ja dat zijn achterlijke culturen, en natuurlijk kunnen we niet aanvaarden dat vreemdelingen wel in onze samenleving willen verblijven maar niet bereid zijn zich aan onze wetten en regels te houden, niet bereid zijn onze taal te spreken, maar laat je niet bang maken door spookverhalen over tsunami's van moslims, we zijn niet allemaal gelijk aan elkaar maar we hebben wel dezelfde rechten en ook dezelfde plichten, we moeten het samen rooien en wanneer we niets meer voor elkaar over hebben, wanneer we anderen alleen maar pruimen als ze zijn zoals wijzelf, zijn we dan niet een beetje erg zelfzuchtig bezig, en denkt u vooral niet dat er in Den Haag alleen zakkenvullers en baantjesjagers zitten en o ja, vergis u niet, als de oude elite eenmaal is vervangen door een nieuwe elite, zult u na verloop van tijd ook bij hen dezelfde gedragingen aantreffen die u nu zo storen bij de huidige politici, weet u, we zijn en blijven allemaal maar gewone mensen, ook al lijkt het er wel eens op dat we steeds minder geduld met elkaar hebben, steeds minder bereid zijn om met elkaar te praten over wat ons niet zint, wist u dat 50% van de burgemeesters en wethouders in ons land bedreigd wordt, zeg nu zelf dat is toch ongehoord, weet u, wij vrijdenkers vinden mensen die alles wat ze doen en laten omdat hun god hen dat voorschrijft maar rare mensen, alsof we zelf niet kunnen bedenken wat goed en wat slecht is, we kennen toch allemaal het gezegde "wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet" en voor u een verkeerd beeld van ons krijgt: nee, wij willen geloof niet verbieden, we houden er alleen niet van wanneer mensen die wel geloven hun manier van leven en denken aan ons en aan u op willen dringen en we moeten al helemaal niets hebben van mensen die ons en u naar het leven staan omdat wij hun geloof niet willen delen, en tegen hen die van ver komen en hier willen leven zeg ik: geloof wat u geloven wilt, wij zullen u geen strobreed in de weg leggen maar respecteer vrouwen en homo's, vermink uw kinderen niet, spreek de taal die hier gesproken wordt en neem deel aan het publieke debat, laat eens nadrukkelijk van u horen om uw afschuw over terreur uit te spreken, aanvaard dat hier, in dit deel van de wereld iedereen mag geloven, denken en zeggen wat hij wil en omdat wij vrijdenkers zijn, geloven wij in die vrijheid van meningsuiting en zouden we willen dat mensen zich niet zo snel beledigd zouden voelen door wat een ander vindt, want op de keeper beschouwd is het toch een beetje raar wanneer we ons storen aan wat slechts de mening van een ander is, om wie het ook gaat, maar goed als we ons dan eens een keertje serieus beledigd voelen, dan grijpen we niet naar de wapens maar wenden we ons tot de rechter en we spreken met elkaar af dat we ons allemaal houden aan het oordeel van de rechter, die is bij ons tenminste onafhankelijk, laten we ophouden met om het hardst roepen dat de ander niet deugt, laten we ophouden met elkaar maar voortdurend de maat te nemen, we zijn allemaal maar gewone stervelingen en als we dood zijn, rotten onze stoffelijke resten allemaal even snel weg, als we dood zijn geven we wat we achter laten aan onze kinderen en kleinkinderen, wie iets geeft wil de ander blij maken, wie iets krijgt, hoopt op blijdschap.

Haiku Bontje
toekomst aarde: dood
(eeuwigheden na ons nu)
leef dus, pluk de dag

John Stuart Mills *On Liberty* (1859)

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof, bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denk tank Center for Inquiry Low Countries

'the only purpose for which power can be rightfully exercised over any member of a civilised community, against his will, is to prevent harm to others. His own good, either physical or moral, is not a sufficient warrant.' Uit: *On Liberty*.

John Stuart Mill (1806-1873), zoon van de filosoof James Mill, was een Engels filosoof, econoom en activist. Hij verfijnde het utilitarisme van zijn leermeester Jeremy Bentham.

Zijn eigen versie hiervan beschreef hij in *Utilitarianism*, waarbij hij aangaf dat er onderscheid moet worden gemaakt tussen verschillende soorten genot. In zijn bekende werk *On Liberty* zette hij het schadebeginsel uiteen. In 1869 publiceerde hij samen met zijn vrouw Harriet Taylor *The Subjection of Women*, waarin hij vrouwenrechten verdedigde. Hij was vier jaar parlementslid waar hij eveneens ijverde voor vrouwenkiesrecht en de vooruitstrevende liberalen steunde.

In 1859, het jaar waarin *On the Origin of Species* van Charles Darwin, verscheen, publiceerde Mill zijn boek *On Liberty*. Deze twee boeken zijn van fundamenteel belang voor het humanistisch wereldbeeld. De roem van Darwins boek is echter vele malen groter dan Mills boek, terwijl de grondslag van de liberale democratieën uiteengezet wordt in het manifest van Mill. Het is ook vreemd dat veel mensen wel Karl Marx kennen, grondlegger van het communisme, maar niet Mill die de grondslag van het politiek liberalisme heeft gelegd. Mill staat in de traditie van de Verlichting. Hij probeert door middel van de rede een zo goed mogelijk systeem van samenleven te vinden. Het axioma van Mill is de vrijheid van het individu. Natuurlijk zijn er mensen die het daar niet mee eens zijn, maar met welk recht zouden zij hun mening en wil aan een ander mogen opleggen? Mill denkt na over de consequenties van wat het inhoudt om iedereen een zo groot mogelijke vrijheid te geven. Ten eerste meent Mill dat de primaire taak van de overheid is om de zo groot mogelijke vrijheid van individuen te waarborgen. De staat heeft het geweldsmonopolie en mag alleen dan geweld toepassen om individuen te beschermen tegen andere individuen (rovers, moordenaars, verkrachters). Ten tweede formuleerde Mill het schadeprincipe (*harm principle*). In moderne taal: alles mag zolang je anderen maar geen fysieke schade toedoet.

Mills vorm van liberalisme als individualisme is een tegenhanger van paternalisme. Paternalisme is als een individu door andere individuen, groep, of staat, verplicht wordt dingen te doen of te laten tegen zijn of haar zijn. Paternalisme blijkt een heel menselijke neiging. De culturele antropologie laat zien dat er geen cultuur bestaat of heeft bestaan waar de vrijheid van het individu centraal staat. Mills pleidooi voor individualisme is een uniek document, een hoogtepunt van de beschaving. Het probleem met paternalisme is dat, hoe goed het soms ook bedoeld is, het mensen dingen opdringt die hun ongelukkig maken of leed toebrengen.

Zelfbeschikking, dat wil zeggen een zo groot mogelijke vrijheid van het individu (ook wel individualisme genoemd), is een van de uitgangspunten van het humanisme. Humanisme zou wars van alle vormen van paternalisme moeten zijn en moeten opkomen voor de vrijheid van het individu. Mills pleidooi is het fundament waarop humanisme en liberalisme staan. Mills pleidooi voor individuele vrijheid is in de loop van de 20e eeuw in de liberale democratieën stapsgewijs grotendeels verwezenlijkt, met gelijkberechtiging van vrouwen, homoseksuelen en gehandicapten.

Het gedachtegoed van Mill is actueel op tenminste twee punten. Ten eerste in de discussie over de reikwijdte van de vrijheid van expressie. Mill pleit voor een zo groot mogelijke vrijheid van expressie, inclusief de vrijheid van expressie die anderen mentaal pijn kan doen en kan kwetsen of beledigen. De staat dient zich niet te mengen in de vrije expressie van individuen, zolang er geen sprake is van fysiek leed (geweld) of dreigen met geweld. Het is van fundamenteel belang om te beseffen dat Mill het alleen heeft over fysiek leed. Want als mentaal leed ook wordt meegerekend wordt de vrijheid van expressie ernstig beperkt. Immers iemand die meent mentaal gekwetst te zijn zou zich dan kunnen beroepen op het schadebeginsel en dat zou een enorme inperking van de vrijheid van expressie betekenen.

Het tweede punt van toepassing van het Milliaanse liberalisme is op het gebied van de milieu-ethiek. Wie het schadeprincipe serieus neemt, zal zijn of haar handelen moeten beperken. Immers, de leefwijze van de

gemiddelde westerse mens veroorzaakt schade aan 1) toekomstige generaties, 2) mensen in arme landen (door export van ons afval bijvoorbeeld) en 3) dieren in de intensieve veehouderij. Mill beperkte zijn schadeprincipe tot *mensen in het hier en nu*. Maar is het terecht het schadeprincipe te beperken tot mensen hier en nu?

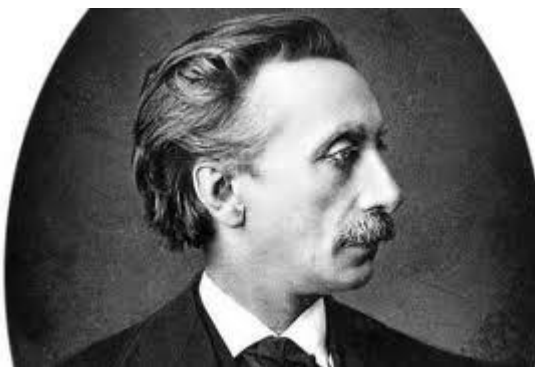
De eerste toepassing van Mill over de vrijheid van expressie vindt vooral aanhang onder vrijdenkers. De toepassing van Mill op milieuetiek is grotendeels onontgonnen terrein.

Aanbevolen literatuur

- John Skorupski, *Why Read Mill Today?*, 2006.
- Dirk Verhofdtadt (red.), *John Stuart Mill. 150 jaar 'Over vrijheid'*, 2009.

Vooraankondiging

Publieksbijeenkomst 'Misschien is niets geheel waar, en zelfs dát niet'
Multatuli, vrijdenkers en humanisten

Op 8 december 2010 organiseren het J.P. van Praag Instituut, het Multatuli Genootschap en De Vrije Gedachte tussen 20.00 en 22.00 uur een gevarieerde avond – sprekers, debat, muziek, voordracht etc – rond Multatuli, vrijdenkers en humanisten. De gebeurtenis zal plaats vinden in het gebouw van de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht en zal in goede banen worden geleid door Joep Schrijvers.

Er worden nog sprekers aangezocht rond de twee hoofdthema's van de avond, namelijk religiekritiek en zelfbeschikking. Aan het eind van de avond zal er een bundel rond Multatuli, vrijdenkers en humanisten worden gepresenteerd. Voor meer info: Ruth Bijl van Duijvenbode (RvBD@uvh.nl)

De rozevingerige dageraad

WIM DE LOBEL (1927, Rotterdam) timmerman/aannemer, mederedacteur anarchistisch tijdschrift De AS, autodidact filosofie en cultuur.

Zinnebeeld

Over de homerische betekenis van de oorspronkelijke naamgeving 'De Dageraad' betreffende onze Vrijdenkersbeweging schreef ik eerder in het aprilnummer 2010 (Jrg. 41, nr. 3). Ook op de voor mij verrassende ontdekking dat ons logo, met name ons kleurrijke viooltje, zinnebeeldig eveneens een raakvlak heeft met de epische poëzie heb ik gewezen: *'De violetkleurige wolven van de dageraad.'*

In Homerus' Ilias en Odyssee wordt de dageraad veelvuldig *'De rozevingerige dageraad'* genoemd (rhododáktylos). Iole en Eeos (Eos; Oudgrieks: Ἠώς / Ἑώς), de Romeinse Aurora, worden begrepen als het maagdelijke beginsel. Zij begroeten de opkomende herrijzende zon: Hèlios de lichtende die 'alles ziet en hoort'. (Het Griekse woord ἥλιος betekent "zon".) De verhouding tussen deze twee wordt begrepen als die van broer en zus. Zoals de mythe verhaalt: s-morgens stijgt Hèlios uit de oostelijke oceaan op, voert zijn gouden wagen, met vier sneeuw witte, vlammensnuivende paarden bespannen, langs de hemel en daalt in de westelijke oceaan weer neer. Circe (Kirke), de maan, is zijn dochter. Duidelijk is, lijkt mij is dat hier sprake is van een allegorische inkleding van een beeldend denken. Om iets van de Oude culturen te kunnen begrijpen dienen wij dus, anders dan gangbaar, te kijken naar, aan te voelen hoe, en te begrijpen wat, die wereld van de verbeelding ons nog te zeggen heeft. Dit geldt natuurlijk ook voor het mythologische denken, maar eveneens in de diverse godsdiensten speelt die verbeelding een essentiële rol. Vanuit een filosofische invalshoek is een rijkdom aan cultureel en artistiek gedachtegoed te verwerven. Echter, in de kerkelijke prediking en gebruiken is dit aanvankelijke denken hopeloos verloren gegaan, hoewel er toch allerlei gevoelens (elementen, rudimenten) nog aanwezig zijn. De filosoof Hegel (1770-1831) heeft dat gedefinieerd als de 'List der Rede' ofwel de Logos als de inherente dynamische zelforganisatie van de structurele universele werkelijkheid.

Spandoek

Inmiddels ben ik anders gaan kijken naar een fraai uitzienend spandoek of wandkleed dat in onze vrijdenkersbibliotheek aan de muur hangt. Zoals uit bijgaande illustratie van het doek blijkt, is de metamorfose van de dageraad gepersonifieerd in de figuur van een gevleugelde jonge vrouw en inderdaad begroet zij - 'de rozevingerige' - het licht van de opkomende zon. Die vrijdenkers uit Haarlem hebben het mythologisch gedachtegoed goed begrepen en tot een allegorisch symbolisch logo verheven van de Dageraadbeweging als een teken voor de verlichting van denken en bewustzijn.

Zoals ik in mijn voorgaande artikel aangeef, ontleen ik o.a. mijn inzichten aan de Britse historica Hèlène Adeline Guerber (1859-1929), schrijfster van *'De mythe van Griekenland en Rome'*.¹⁾ In diezelfde serie van mythologieën en legenden waarin het boek rond 1900 uitkwam, verschenen ook, in zeer toegankelijk fraai proza vertaald en van korte samenvattingen voorzien, de Ilias (1904) en de Odyssee (1902) van de hand van Dr. W.G. van der Weerd. In de aanvullende verklaringen betreffende de achtergronden van de mythen belicht Guerber aan het slot van haar boek de natuurkundige filosofische inzichten die berusten op zinnebeeldige verhoudingen en vergelijkingen in en van het natuurgebeuren. Daarin geeft zij o.a. ook aan dat de personificaties middels vrouwelijke figuren veelal als het maagdelijke beginsel begrepen dienen te worden. De vele benamingen vinden hun grondvormen en afleidingen in het Sanskriet, een taal die gesproken werd door de vroege volken uit Centraal-Azië. In die ontwikkelingsfase vereenzelvigde de mens zich nog symbolisch met de natuur en dacht in totemistische, animistische en pantheïstische allegorieën. Ook was er de neiging om alles te verpersoonlijken en/of leven in te blazen. Zo zijn in die eerste filosofische gedachten de zon, de maan en de sterren naar hun aard antropomorfe kenmerken toegeschreven. Die verbeeldingen geven gestalte aan een vermeende wereld van goden en godinnen. Ook in de astrale sterrenmythen en de symbolische verbeeldingen worden deels aan de vermeende antropomorfe figuren vrouwelijke en mannelijke kenmerken toegekend. Te wijzen is hier op de Dierenriem, een

schijnbare samenstelling van sterrenbeelden die de zon in zijn schijnbare jaarlijkse baan maandelijks passeert en een indicatie is voor de tijd en voor de wisseling van de seizoenen. Voor alle duidelijkheid: het is natuurlijk de jaarlijkse baan van de aarde om de zon die gezichtsbepalend is voor de stand en schijnbare beweging van de Dierenriem. Opmerkelijk is dat nog heden ten dage in ons gangbaar taalgebruik die toegekende geslachtelijke kenmerken van vrouwelijk, mannelijk en onzijdig nog in onze woordenschat bewaard zijn gebleven.

Moederrecht

In die vroege periode is het vrouwelijke cultureel gezien een factor van betekenis en wordt ook wel geïdentificeerd als de tijd van het Moederrecht. Dit dient niet begrepen te worden als dat de vrouw dan de baas speelt. Want onder cultuur dienen we te verstaan de ontwikkeling van denken en bewustwording die kenmerkend zijn voor een bepaald tijdsgewricht. De Zwitserse socioloog en geschiedkundige Johann Jacob Bachofen (1815-1887) is door zijn etnologische studies wel de pionier genoemd op het gebied van het matriarchaat. De duizenden opgegraven Venusbeeldjes zijn een stille getuigenis van die culturele gedachtewereld. Moederaarde verbeeldt het maagdelijke tijdloze oorzakelijke beginsel. Dit zou te definiëren zijn als eeuwigdurende creaties maar zonder een creationist. De volle maan wordt begrepen als de geïdealiseerde Moederaarde onder de benaming van Hemelkoningin. De Grieks/Romeinse geschiedschrijver Plutarchus (± 46-120) verhaalt van een beeld van de gesluierte godin Neith dat in een Egyptische tempel te Sais stond. Hij wijst op een begeleidende tekst:

Ik ben die ik ben, zal zijn die ik zijn zal.
niemand heeft mijn sluiert gelicht,
Ik heb uit mijzelf voortgebracht.
De vrucht die ik baarde is Helios.

Metaforisch wordt de vrouw als het algemene maatgevende beginsel beschouwd. Zo wordt zij wel begrepen als de dageraad die het licht baart. De man (Helios, de lichtende) is dan welbegrepen haar kind maar tevens haar geliefde. De verhouding komt tot uitdrukking in de filosofische reflectie van het algemene in het bijzondere. Ook in de evangelische figuren Maria en Jezus Christus komt deze filosofische reflectieve verhouding in 'mijn geliefde zoon' tot uitdrukking. Michelangelo (1475-1564) beeldhouwde een indrukwekkende Pietà (Sint Pieter), de treurende Mariafiguur (Sophia) met de gedode Christusfiguur (de Logos) op haar schoot. Het is welbegrepen een allegorische verbeelding van hoe de Waarheid in de wereld terecht komt: namelijk rot.

Sophia

De godsdiensthistoricus en theoloog Annine van der Meer (1953) heeft aan de wijsheidsgedachte zeer interessante boeken gewijd, zoals: 'Van Sophia tot Maria. De wedergeboorte van de verborgen Moeder'.²⁾ De gronden van de archeologie, kunst,

mythen en hymnen heeft zij onderzocht. Tevens wijst zij op de religieuze oftewel filosofische betekenis van het vrouwelijke dat onder de naam van Sophia (wijsheid) het maagdelijk kosmische eeuwigheidsbeginsel oftewel het algemene Zijn vertegenwoordigt. Want het eeuwige universele Zijn functioneert zondermeer vanuit zichzelf. Bij Homerius komt Sophia o.a. in Helena tot uitdrukking en is eveneens de gezellin van de verlichting, de kennis en de Logos. Zij vertegenwoordigt de prachtige dageraad maar ook de schemering. Als schemering staat zij in het teken van ontvoering en dat is het oorspronkelijke thema van de Ilias ofwel de Trojaanse strijd.

Het begin van de verwoording van de Logos (inhoudelijke rationale zelfwerkzaamheid) ligt in de Anatolische mysteriedienst, gewijd aan de grote Moeder: Artemis van Efese, die is getooid met vele borsten. De Griekse natuurfilosoof Herakleitos van Efese (eind 6de eeuw v.o.j.) schreef een filosofisch werk over het Al dat hij opdraagt aan Artemis. Zijn Logosboek vangt aan met: '*De Logos kun je beleven*'. Verder: '*De Logos behoort tot de eeuwige krachten en is een oorzakelijk beginsel*'. In Efese is sprake van de zwarte Artemis, maar sinds de kerstening wordt er nu de maagd Maria vereerd. Vandaar dat de katholieke kerk ook een zwarte madonna kent. Jaarlijks komen er één miljoen pelgrims, maar waaronder vele moslims. De pre-islamitische Arabische godinnen staan namelijk in relatie met de verering van witte en zwarte (meteoriet) kubusvormige stenen. De naam Kybèlè, ook wel uitgesproken als Kubèlè, betekent 'kubusvormige steen'. Ook in Mekka wordt de zwarte steen nog steeds vereerd, zonder te weten dat eigenlijk aan de Grote Moeder alle eer wordt bewezen.³⁾

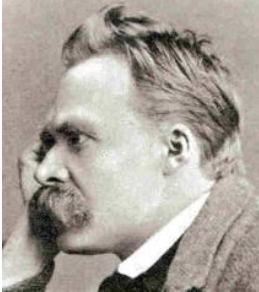
Een van de attributen van de Griekse godin Aphrodite is de duif als metafoor voor wijsheid of geest. Filosofisch gezien is ook in de Evangelieën deze gedachte bewaard gebleven. De duif als metafoor voor de Heilige Geest daalt neer op de Jezus Christusfiguur tijdens diens doop in de Jordaan. Zonder kennis van de animistische en astrale mythologische achtergrond, die een niet weg te denken beïnvloeding van de bijbelse verhalen kenmerkt, zijn de Evangelieën niet te begrijpen.

In de kerk, synagoge en moskee wordt daarentegen alleen nog maar een wonderwereld van fictie verkondigd. Dit, doordat mythologisch denken in een historische context wordt geplaatst. Hoewel er sprake is van een natuurfilosofische culturele achtergrond hebben deze godsdiensten daadwerkelijk niets meer met cultuur te maken omdat het denken is verstard en tot dogmatische stilstand is gekomen. Spinoza (1632-1677), die het Hebreeuws beheerste, heeft door zijn enorme kennis betreffende het Oude Testament die wondere wereld en dogmatiek in zijn *Tractatus Theologico-Politicus* (uit veiligheidsoverwegingen anoniem verschenen, in 1670) zeer kritisch geanalyseerd. Zijns inziens berusten klaarblijkelijk de wonderverhalen op natuurlijke gebeurtenissen en behoren dienaangaande zo verklaard te worden.

De eeuwige wederkeer

De eeuwigheid van het algemene Zijn, het wezen van de werkelijkheid, 'dat is', kent volgens Spinoza welbegrepen geen begin en geen einde. Hij spreekt van een *causa sui*: het niet veroorzaakte in zichzelf besloten oorzakelijke. Dit houdt welbegrepen in dat

het wezenskenmerk van beweging en leven ook in de eeuwigheid zijn gegrond: want wat er niet in zit kan er ook niet voor de dag komen en zich manifesteren. Dit axioma betreft filosofisch gezien een grondwaarheid die logisch gedacht niet is te ontkennen zonder het redelijke denken geweld aan te doen. Het wezenskenmerk van deze eeuwigheidwaarheid is het Zijn. De filosofische waarheid dient dus begrepen te worden als een Zijn, en is alleen begripmatig te vatten, want gaat het voorstellingsvermogen te boven en te buiten. Het manifesteert zich procesmatig wel als vorm (*modus*) in de substantiële materiële wereld van de verschijnselen. Aan de vormen die procesmatig in de fenomenale wereld tot uitdrukking komen spelen begin en einde dus wel een rol. Echter, gezien in het licht van het universele totale gebeuren blijft de fenomenale wereld van de verschijnselen algemeen gezien ook in het teken staan van de eeuwige wederkeer. Met deze gedachte heeft Nietzsche (1844-1900) met zijn Zarathustra, zijn alter ego, bekendheid verworven. In zijn boek 'Aldus sprak Zarathustra' tracht Nietzsche aan te geven wat hij verstaat onder de *Übermensch* ofwel de Bovenmens. Ik bezit o.a. een vertaling van de psychiater L.S.A.M. von Römer (1873-1965).⁴⁾ In

gloedvolle bewoordingen beschrijft hij in zijn inleiding de gedachtewereld van Nietzsche. De componist Richard Strauss vindt hij de beste commentator van Nietzsche's werk, namelijk: de synthese van de Christus- en Dionysosgedachte. Von Römer beschrijft de Negende Symfonie van Beethoven (1770-1827), waarin de eenheid van 'Aarde en Hemel' tot uitdrukking komt: in de eerste *Satz* een feest van Bacchus (Dionysos), in de tweede die van Christus (Apollo). De finale vertolkt de (dialectische) verzoening tussen beide levenspractica. Op een van zijn schetsbladen verwijst Beethoven naar de Griekse mythos omtrent Bacchus/Dionysos en de verklanking in zijn muzikale toonzetting. Vervolgens wijst Von Römer op de schitterende majestueuze vreugdevolle Zevende Symfonie waarin de diepste gedachten van Dionysos schitteren en jubelen. Beethoven is de grote profeet van schoonheid, vol van verwachtingen van de komende vreugde. In zijn '*Geboorte van de tragedie uit de geest van de muziek*' bejubelt Nietzsche zijn Dionysische verbondenheid met de muziek. Anderzijds verwijt hij de christelijke kerk dat zij niets van de oorspronkelijke

Christusgedachte heeft begrepen, laat staan iets van de mythe van de door de titanen in stukken gescheurde Zagreus-Dionysos en diens herrijzenis en wedergeboorte. Want: *'wie niet aan een kringloopproces van het heelal gelooft, is gedoemd in een willekeurige God te geloven... Het christendom heeft Eros gif te drinken gegeven.'*

Nietzsche ziet in de Griekse cultuur een polaire verhouding, die van het leven, het Dionysische, en die van de kunst, het Apollinische, respectievelijk die van de roes en die van de rede en harmonie, ofwel die van de liefde en seksualiteit. De mens staat in verhouding tot dit geheimenisvolle Oer-ene. In de muziek, zowel zingend als dansend, stijgt de mens boven zichzelf uit. In de 'Bovenmens' sublimeert zich de natuur, en is niets anders dan een visioenachtige weerspiegeling en beleving van het Oer-ene. De mens is niet meer kunstenaar, hij is kunstwerk geworden! De 'Bovenmens' van Nietzsche, dat is de eigenmachtige mens die uitstijgt boven zijn dagelijkse beslommeringen en een artistieke inhoud weet te geven aan zijn leven en denken.

In een van zijn teksten uit '*De wil tot macht*' betoogt hij: *'Is de heidense cultus niet de dankzegging en de aanname van het leven? Moest niet zijn hoogste vertegenwoordiger een apologie en vergoddelijking van het leven zijn? Type van een welgeslaagde en van verrukking overstromende geest! Type van een geest, die het tegensprekende en het raadselachtige van het Zijn in zich opneemt en oplost! De blijde onschuld van de heidenen, van het Oude Griekenland, dat religieuze gebruiken van allerlei symbolen en verrichtingen, ontleent aan de fysische natuur van de mensen en van de wereld.* Dienaangaande geeft Von Römer wat verwijzingen. Plutarchus heeft een uitvoerige verhandeling geschreven betreffende de overeenstemming tussen de identiteiten van o.a. de Joodse god Jahve en de Griekse god Dionysos. Zo beschrijft de Romeinse geschiedschrijver Tacitus (± 54- ± 117) in zijn 'Historiën' dat Joodse priesters in de tempel op fluiten en pauken speelden en klimopkransen droegen. Ooit is er zelfs tijdens archeologisch onderzoek in de ruïnes van een tempel een gouden druiventros gevonden. Trouwens, de Chaldeeërs noemden Dionysos: Iao, om het licht, dat slechts vanuit de geest ontvankelijk is. In een orakelspreuk zegt de Romeinse schrijver Macrobius (5de eeuw): de Hoogste aller goden is Iao, in de winter Hades, in de lente Zeus, in de zomer Helios, in de herfst echter de vrouwelijke Iao. Iao betekent hier Dionysos, of liever gezegd: het eerste Iao betekent de verwekker van het leven. In de winter heeft die verwekker geen kracht, dan is hij de onderwereldgod; in de lente echter wordt hij Zeus. Want als Zeus met Hera op de kruin van de berg Ida slaapt, ontspruiten nieuwe bloemen en komt de lente. Maar in de zomer verschijnt de Verwekker in volle pracht en kracht, dan is hij Helios, en in de herfst, ooft en vruchten als een vrouw gevend, is hij Dionysos, het vrouwelijke, ofwel het androgyne beginsel.⁴⁾

Met dit citaat uit de Ilias, maar er is meer, geeft Homerus in feite te kennen dat zijn teksten niet letterlijk gelezen mogen worden, doch symbolisch, als literaire ficties dienen te worden opgevat. De onderliggende thema's berusten echter wel op de aanvankelijke mythologische en religieuze opvattingen omtrent het functioneren van kosmologische- ofwel natuurverschijnselen. Door mondelinge overdracht, literaire aanvullingen en herinterpretaties hebben beschouwingen in de loop van de tijd voor niet-ingewijden veel van hun oorspronkelijke zeggingskracht verloren. Toch zijn het aanvankelijk vooral de rondtrekkende dichters en volkszangers met hun epen in de vorm van rapsodieën die oude gedachtewereld in ere houden.

Ook op godsdienstig terrein is men door de theologische uitwerking van deze oorspronkelijke allegorisch ingeklede gedachtewerelden, met name door het personifiëren en historiseren, het spoor volledig kwijtgeraakt. Toch blijft te allen tijde een kern van die oude waarheidsbeleving bewaard, in de opeenvolging van de kunst en de culturen, zij het al of niet versluierd in een gevarieerde verhaaltrant en onder gewijzigde benamingen.

Zonnehelden

Ik wees al op de denkbeeldige baan die de zon jaarlijks aflegt met als achtergrond een diversiteit aan sterrenbeelden. De zogenaamde belevissen van de zon krijgen gestalten in de mythologie, die zich ook afspiegelen in en aan religie, sagen en legenden. Guerber geeft in haar verklaringen o.a. aan dat het beleg van Troje, dat berust op een inkleding van gedachten en verhalen, oorzakelijk de sterren- en zonmythologie als basis heeft. Het fictieve beleg van Troje is gebaseerd op de herhaling van het dagelijkse beleg van het oosten door de machten van de zon, die elke avond in het westen van hun mooiste schatten beroofd worden. Zo is de mythe van Odysseus/Ulysses een herhaling van de mythes van Hercules en Perseus. De vele personificaties van de dageraad, ook wel de schemering, houden op een of andere wijze verband met de zonmythen. Guerber geeft heel wat namen van maagden en maanfiguren die tevens de dageraad vertegenwoordigen: Venus, Ariadne, Atalanta, Selene, Europa, Andromeda,

enz. De Trojaanse zonnehelden, Paris, Menelaus, Agamemnon en Achilles, beminnen, verliezen of herwinnen: Oenone, Helena, Clytaemnestra, Briseïs, die ook de verschillende personificaties van de dageraad zijn.

Een van de grootste helden en zinnebeeld van de zon is de halfgod Hercules. Als een onvermoeibare kracht die nooit rust vindt verricht hij zijn twaalf grote werken. Die worden geacht te zijn afgeleid van de twaalf tekens van de Dierenriem, of de twaalf maanden van het zonnejaar, of de twaalf uren van het daglicht. Ook de verwoording van de tocht heen en terug naar Ithaka van Odysseus beantwoordt daar aan. Ik wil de lijn nog verder doortrekken, want ook de kruiswegstaties, afgebeeld in de katholieke kerken die het lijden en sterven van de Christusfiguur uitbeelden, horen in dit rijtje thuis. De Evangelieën zijn echter ook een intellectualisering van het Griekse denken, want afgezien van de verhaaltrant staan ze vol met wijsgerige en dichterlijke teksten. Zoals uit het Johannes Evangelie blijkt staat de Christusfiguur in het teken van de Logos. Trouwens, in de Paulusbrieven wordt de Christusfiguur zelfs niet gepersonifieerd maar is een *kwaliiteit*, namelijk: geest in het teken van de waarheid.

De eeuwige generatie

De geïnteresseerde lezer wil ik in dit verband wijzen op de vertaalde wetenschappelijke doorwrochte studies betreffende het wijsgerige denken van de vroege christenen. Ze zijn van de hand van de filosoof Timothy Freke en de cultuurhistoricus Peter Gandy en voorzien van zeer uitgebreide notenapparaten.⁶⁾ Zoals zij aangeven zijn de eerste christelijke teksten de echte brieven van Paulus. Die zijn geschreven in de eerste helft van de eerste eeuw. Paulus, waaraan zelfs een heel hoofdstuk wordt gewijd, leert geen quasi-historisch verhaal over Jezus, want die is duidelijk een mythische figuur. De vroege christenen zijn gnostici en enthousiasten eclecticici. Zij prijzen de grote dichter Homerus als hun profeet en stellen de Jezusfiguur gelijk met de verschillende figuren uit de mythologie: de stervende en herrijzende Osiris, Attis, Adonis, Pan, Bacchus/Dionysos enzovoorts. De benaming Zoon van God wordt in de verschillende culturen op verschillende manieren gehanteerd en benoemd. Osiris, Dionysos en anderen representeren de zon, evenals Jezus, die door de kerkvader Clemens van Alexandrië (±150-217) 'de zon van de rechtvaardigheid' wordt genoemd. Zo wordt de maagdelijke moeder van Dionysos, Semele, afgeleid van de maagdelijke maangodin Selene. De engel Gabriël die Maria de geboorte van Jezus aankondigt wordt eveneens gelijkgesteld aan de maan. De ster waaronder Jezus geboren zou zijn, wijst op de symboliek uit de sterrenwereld.

Bij nader inzien blijken de Maagd Maria en Jezus een afschaduwing te zijn van de Antieke mysteriën: in Egypte als Isis en Osiris, in Griekenland als Persephone en Dionysos, in Syrië als Aphrodite en Adonis, in Klein Azië als Cybele en Attis, in Mesopotamië als Istar en Mardoek, in Perzië als de Grote Moeder en Mithras, in het gebied rond Judea als Asjera en Baal.

Het gnostische denken wordt ook wel gekarakteriseerd als 'de eeuwige filosofie'. Maar de spraakmakende intelligentsia is door de rooms-katholieke kerk vervolgd en beschuldigd van obscure ketterij. Een bekend slachtoffer is de vermoorde Griekse wiskundige en filosofe Hypatia (370-415), die door een menigte van hysterische christenen aan stukken gereten werd en door de straten van Alexandrië werd gesleept. De vroege christenen daarentegen ontlenu hun leerstellingen aan Herakleitos. Zij zijn de revolutionaire vrijdenkers, anarchisten en verkenners van het bewustzijn. Jezus Christus dient begrepen te worden als een visioenfiguur die het bewustzijn symboliseert.

Freke en Gandy verwijzen ook naar de gnostische kerkvader Origenes (165-±255) uit Alexandrië. Van deze filosoof en theoloog is onlangs een tekst uitgegeven: 'De Basis. Onderzoek naar de fundamente van geloof en wereld'.⁷⁾ De man verwierf onder andere bekendheid met zijn zienswijze dat de 'Zoon des mensen' in alle eeuwigheid een afstraling is van de Vader, dus niet verwekt: 'De Eeuwige Generatie'. Deze 'Zoon' vertegenwoordigt het Licht, de Waarheid en het Leven. Een andere opmerkelijke uitspraak luidt: 'God de Vader is onzichtbaar; de Zoon van God is onzichtbaar en de Heilige Geest is onzichtbaar'. Met andere woorden: zij worden figuurlijk gedacht en zijn geen personen, dus in de zogenaamde kerkelijke hemel is niet veel te beleven. Al tijdens zijn leven verdedigt Origenes zijn teksten, die sterk door de Griekse filosofie zijn beïnvloed, tegen critici die hem zijn allegorische schriftuitleg kwalijk nemen. 300 jaar na zijn dood wordt door diverse concilies alsnog de banvloek over hem uitgesproken en worden zijn boeken uit de bibliotheken verwijderd.

In het blad 'Filosofie' lees ik van de hand van Dr. Charles Vergeer, die het boek bespreekt, een uitspraak van Erasmus (±1466-1536): 'Één pagina van Origenes leert mij meer van de christelijke wijsbegeerte dan tien pagina's van Augustinus (354-430)'.⁸⁾

Tot besluit

Het is te wensen dat de 'rozevingerige dageraad', de zon, de symbolische 'Zoon' van het ondoorgrondelijke licht en een metafoor voor het licht, de waarheid en het leven, steeds weer zal blijven begroeten. Want de waarheid omtrent de zelfwerkzame universele werkelijkheid is van alle tijden en zal zich in het menselijke bewustzijn blijven reflecteren middels de schoonheid, de kunst, de wetenschap en de filosofie.

Noten:

1. H.A. Guerber (bewerkt door Dr. B.C. Goudsmit), De mythen van Griekenland en Rome. Haar oorsprong en betekenis. Uitg. W.J. Thieme & Cie., Zutphen, ± 1900
2. Annine van der Meer, Van Sophia tot Maria. De wedergeboorte van de verborgen Moeder in de 21e eeuw. Uitg. A3 boeken, Geesteren, 2008
3. Annine van der Meer, Van Venus tot Madonna. Een verborgen geschiedenis. Uitg. Synthese BV, Den Haag, 2006.
4. Friedrich Nietzsche, Aldus sprak Zarathustra. Een boek voor allen en niemand. Vertaald en ingeleid door L.S.A.M. von Römer. Uitg. S.L. van Looy, Amsterdam, 1913
5. Homerus, Ilias, XIV, zang 332-349.
6. Timothy Freke en Peter Gandy, De mysterieuze Jezus. Was Jezus oorspronkelijk een heidense God? Uitg. Synthese BV, Den Haag, 2005 - Idem: De lachende Jezus. Religieuze leugens en gnostische wijsheden. Uitg. Synthese BV, Den Haag, 2006 - Idem: Jezus en de verloren Godin. Geheime leringen van de oorspronkelijke christenen. Uitg. Synthese BV, Den Haag, 2007
7. Origenes, De Basis. Onderzoek naar de fundamente van geloof en wereld. Vertaald, ingeleid en toegelicht door Freerk Jan H. Berghuis. Uitg. Damon, Budel, 2009
8. Filosofie. Tweemaandelijks tijdschrift. Jaargang 20, nr. 4, juli/augustus 2010 - Zeer interessant tweede eerstvolgende themanummer betreffende Spinoza. Informatieve bijdragen o.a. van Dr. Klever en Dr. van Reijen.

Sinterklaas bestaat niet in 1938, de amandelknipper wel!

Ik was acht jaar oud. De zon stond hoog aan de hemel en wij (mijn moeder en ik) stapten stevig door om op tijd aan de andere kant van de stad in het “Sint Jan de Deo” ziekenhuis te kunnen komen. Ik wist niet wat mij daar te wachten stond, maar wat ik voelde was een eigenaardig drukkend en misselijk makend gevoel in mijn maag, dat verhevigde naarmate de afstand tussen ons en dat ziekenhuis kleiner werd. Toen we over de Parade, langs het Bisschoppelijk Paleis liepen, probeerde ik aan de greep van mijn moeders stevige rechterhand te ontkomen, maar het was al te laat, vluchten kon niet meer.

In het ziekenhuis aangekomen moesten we direct doorlopen naar de operatiekamer, waar ik meteen bij een zwartgerokte, grote en stevig gebouwde broeder op schoot moest gaan zitten. Terwijl mijn moeder zo snel mogelijk deze angstwekkende ruimte moest verlaten, werd mij een grote donkergroene rubberen schort voorgedaan, die alleen mijn hoofd onbedekt liet, zodat ik precies kon zien wat er met mij gebeurde. Daarna werd er een halfronde verzinkte dakgoot van dertig centimeter lang, direct onder mijn kin, aan mijn schouders opgehangen door middel van twee eveneens verzinkte beugels. Aan de grootte van deze afschuwelijke bak kon ik ongeveer inschatten hoeveel bloed ik met deze amandelknipperij zou gaan verliezen en terwijl ik mijn kaken zo stevig mogelijk op elkaar klemde, hoorde ik mijzelf kreunen van angst.

Ik zag tussen mijn tranen door hoe dokter Dooler, gehuld in zo'n zelfde zwartgroene rubberen schort als ik, haastig de operatiekamer binnenkomen. Hij ging op de stoel, die vlak voor mij stond zitten met in zijn ene hand een soort verzilverd breekijzer en in zijn andere een schaar die niet eindigde in een punt, maar in een ring met een diameter van ongeveer één centimeter, zodat ik ook kon inschatten hoe groot mijn amandelen waren, die met die schaar moesten worden geknipt. Op zijn voorhoofd droeg hij weer diezelfde rare holle spiegel, die op een schotelantenne leek en die ik al eerder gezien had in de praktijk van dokter Dooler in het deftige oude huis aan de Nieuwstraat vlakbij het Kardinaal van van Rossumplein.

“Doe je mond open” riep hij tegen mij. Maar dat was toch wel het laatste wat ik zou willen en dus gebeurde het ook niet, ondanks de inspanningen van een jonge broeder die naast mij stond en tevergeefs probeerde mijn kaken van elkaar te trekken. “Ik zeg het voor de laatste keer: doe je mond open”, brulde Dooler mij toe. Maar ik probeerde in doodsnood mijn leven zo duur mogelijk te verkopen, door mijn tanden zo hard als ik kon op elkaar te klemmen. Maar helaas ik had de kracht, de macht en de woede van deze KNO-arts zwaar onderschat, want kort daarna riep hij schamper: “Ha, ha, jij denkt zeker dat we jou met z'n drieën nog niet klein kunnen krijgen manneke, wacht maar effe”

En toen beleefde ik op mijn achtste mijn eerste traumatische ervaring van mijn leven. De dikke broeder klemde mijn benen zo hard als hij kon tussen de zijne en pakte tegelijkertijd mijn polsen stevig tussen zijn grote gespierde vuisten. De jonge broeder trok met twee handen mijn hoofd aan mijn haren achterover en dokter Dooler brak op een of andere mysterieuze, maar zeer effectieve manier mijn mond open en zette vervolgens zijn verzilverde breekijzer tussen mijn kiezen ver achter in mijn mond.

Dan hoorde ik plotseling iemand afschuwelijk hard, in zeer hoge en schrille tonen krijsen, schreeuwen en gillen en een seconde later drong het tot mij door, dat ik in doodsnood van angst en pijn met mijn eigen stem dat vreselijke geluid voortbracht, terwijl Dokter Dooler druk doende was om de zinken bak onder mijn kin te vullen met mijn vlees en bloed. Ploeseling trok hij het breekijzer uit mijn mond, zodat ik mijn lippen weer op elkaar kon krijgen. Mijn gegil ging over in hoesten en proesten, waarbij een groot aantal bloedspetters in Doolers boze gezicht terecht kwamen. Toen ik dat zag bleef ik nog zolang mogelijk doorhoesten, maar helaas, de dappere amandelknipper was alweer uit het zicht verdwenen.

Terug bij mijn moeder, in een soort spoelkeuken van het ziekenhuis, huilde zij harder dan ik. Zij huilde van verdriet en ik van boosheid en pijn. Ik moest zoveel mogelijk koud leidingwater drinken om het bloeden te stoppen.

Hoe ik de lange wandeling vanaf het ziekenhuis terug naar de Lange Tuinstraat heb doorstaan, kan ik me niet meer herinneren. Wel weet ik nog dat ik de volgende morgen wakker werd in een kletsnat bed, een bed dat ik met nog twee broers moest delen. Ik sloeg de dekens terug om te kijken wat er aan de hand was

en terwijl ik misselijk werd van de stank, zag ik tot mijn schrik, dat ik het bed grondig had ondergepoept, met een mengsel van stront en diep donkerrood tot roestbruin halfgeronnen amandelbloed.

Als in de huidige tijd een kind van acht jaar zo'n traumatische ervaring heeft doorstaan, dan wordt volgens mij de hulp ingeroepen van een deskundige om het kind te behoeden voor posttraumatische stress syndromen, maar toen ik jong was had men daar nog nooit van gehoord, en al zeker niet voor kinderen. Een kind kon je rustig zonder te verdoven zijn amandelen knippen, want nergens in de Goddelijke Openbaringen of in het burgerlijk wetboek stond dat dat verboden was. Bovendien waren er toen zoveel kinderen en werden er zoveel amandelen geknipt, dat zo'n ingreep met verdoving onbetaalbaar zou worden.

Pas in mijn 14^e jaar begon ik regelmatig nachtmerries te krijgen, waarbij een man in een lange zwarte regenjas en een breekijzer in zijn handen, mij met de dood bedreigde. Alle haren over mijn hele lijf gingen dan rechtop staan en die doodsangst vertaalde zich direct daarna in een gillend gekrijs, waar ik een hele stadswijk mee wakker kon maken. Tegelijkertijd probeer ik met mijn voeten mijn belager zo hard mogelijk in zijn buik te trappen, maar dat mislukte altijd omdat de afstand tussen mij en mijn moordenaar altijd net iets te groot was. De nachtmerrie eindigde meestal met mijn vlucht uit de slaapkamer, waarbij ik vaak op een zeer pijnlijke manier gestopt werd door de slaapkamerdeur of door een of ander hoekig meubelstuk in de buurt van die deur.

Pas op mijn 75ste heb ik die nachtmerries sterk kunnen verminderen, door mijn slaapkamer 's-nachts met een LED-lampje van 0,5 Watt te verlichten, zodat ik direct kan zien dat het niet om mijn moordenaar gaat, maar om de stoel waar mijn kleren voor de volgende dag op liggen.

Het onverdoofd knippen van de amandelen, zoals mij is overkomen, zou je kunnen vergelijken met het meedogenloos besnijden van jonge meisjes, zoals dat nu nog gepraktiseerd wordt in sommige islamitische landen onder het motto: "Baat het niet, dan schaadt het niet". Maar die vergelijking gaat mij net iets te ver, omdat het bij de besnijdenis van meisjes gaat om een volstrekt zinloze en uiterst pijnlijke verminking, terwijl het knippen van de amandelen werd gezien als een medisch noodzakelijke, maar kleine en onbelangrijke ingreep.

Meester De Bon, een onderwijzer van de Antoniuschool in Den Bosch, vertelde ons jongens, aan het begin van de Godsdienstles in december 1938 dat Sinterklaas niet echt bestond, maar dat ouders het leuk vinden om hun kinderen op de "Verjaardag van Sinterklaas" te verassen met lekkers en speelgoed. Bovendien probeerden ze hun kinderen te laten geloven, dat niet die ouders voor die cadeautjes hadden gezorgd, maar een stokoude Spaanse bisschop met een lange witte baard, een hoge mijter op zijn eerbiedwaardig hoofd, gehuld in een lange rode jurk, met in zijn linker hand een meer dan tweemeter lange gekrulde, goudkleurige stok, die heel eerbiedig Bisschopsstaf werd genoemd. In zijn rechterhand droeg Sinterklaas een groot dik boek, waarin alle zonden stonden beschreven, die door de Nederlandse kinderen waren begaan. Sinterklaas werd geassisteerd door één of meer zogenaamde Pieterbazen (ook wel Zwarte Pieten genoemd) die eruitzagen als clowns met zwartgemaakte gezichten en handen. Om de kinderen bang te maken werd hen verteld dat stoute kinderen de kans liepen door de Pieterbazen in een grote jute zak te worden gestopt, om hen vervolgens per schip naar Spanje te kunnen afvoeren. Ook hadden die Pieterbazen een roe of roede, dat was een opgebonden bosje droge heide- of wilgentakken, dat uitstekend geschikt was om stoute kinderen flinke meppen op hun billen te kunnen verkopen.

Terwijl onze "meester" dit verhaal heel opgewekt aan ons vertelde, werd ik steeds bozer op mezelf. Hoe heb ik toch ooit zo stom kunnen zijn, om in dat stupide Sinterklaasverhaal te geloven nota bene tot op een leeftijd van 8 jaar, vroeg ik mijzelf wanhopig af. Met een rood hoofd van schaamte en ergernis keek ik voorzichtig de klas rond, om op de argeloze gezichten van mijn klasgenoten te moeten aflezen dat ik inderdaad echt de enige leerling in de klas was, die nog in dat domme Sinterklaas gedoe geloofde. Ik moest er aan denken, dat ik een paar dagen daarvoor een verhitte discussie met mijn oudste broer had, over het wel of niet bestaan van Sinterklaas. Op een gegeven moment kwam hij met een prentenboek met Sinterklaasliedjes aandragen en legde mij een gekleurde tekening voor, waarop je kon zien hoe Sinterklaas gezeten op zijn schimmel over de nok van een hoog en rood pannendak in de richting van de schoorsteen reed. "Zo", zei hij triomfantelijk "en jij bent zeker zo achterlijk om te geloven dat Sinterklaas

dat kan”? “Jazeker kan hij dat”, was mijn antwoord “want Sinterklaas is een heilige man, die wonderen kan doen”. “Ja, dat zal allemaal wel”, zei mijn broer, “maar kun je mij dan ook even vertellen, hoe die Sinterklaas met dat paard bovenop die nok van dat dak terecht gekomen is”? Toen kwam ik met een zeer slimme opmerking: “Jezus kon over het water lopen en dan ga je toch ook niet vragen hoe hij op dat water terecht gekomen is, of wel soms”? Die discussie leidde dus tot niets, en we werden alleen maar bozer op elkaar, zoals helaas altijd gebeurt bij alle discussies tussen een overtuigd gelovige en een overtuigd ongelovige, maar dat beseften wij toen natuurlijk nog niet.

Het was eindelijk vier uur in de namiddag en ik rende zo hard ik kon van school naar huis. Hoewel ik ontzettend moest plassen, liep ik meteen door naar de huiskamer, waar mijn moeder kousen zat te stoppen. “Moeke”, riep ik opgewonden, “Sinterklaas bestaat niet, de meester heeft het zelf gezegd”. Maar mijn moeder riep alleen maar heel hard “sssst”, om mij duidelijk te maken dat ik mijn mond moest houden. Maar ik was veel te opgewonden en te boos om te kunnen zwijgen en ik begon het verhaal weer opnieuw te vertellen, plus de toevoeging dat de ouders dat allemaal deden om hun kinderen bang te maken. Maar mijn moeder keek mij nu echt heel boos aan en terwijl zij met de opgestoken wijsvinger van haar rechterhand tegen haar gesloten lippen tikte en zij weer dat irritante sissgeluid liet horen, wees zij met de wijsvinger van haar linkerhand heel uitdrukkelijk naar het dressoir, want achter die kast bleek mijn jongste broertje op de vloer te zitten, waar hij met een of ander onduidelijk speelgoedje bezig was. Toen het tot mij doordrong waarom mijn moeder zo boos op mij werd, was ik zo intens teleurgesteld, dat mijn overvolle blaas zich plotseling spontaan begon te ledigen in mijn ondergoed en ik als een haas naar de WC rende om te redden wat er nog te redden viel.

Een paar uur later, toen de kleintjes naar bed waren en mijn moeder weer een beetje aanspreekbaar was, vroeg ik haar of het verhaal van het Kindje Jezus, dat ze aan het kruis hebben getimmerd ook niet echt waar was, maar dat de ouders dat verhaal ook vertelden om hun kinderen bang te maken. Toen werd mijn moeder pas echt boos: “Als je nou niet ophoudt met dat domme geklets, dan stuur ik je meteen naar bed”! Zo werd mij als kind al geleerd, dat je nooit straffeloos mag discussiëren over het bestaan van God, Sinterklaas of Jezus. Dit lesje heb ik mij ter harte genomen, want ik was 27 jaar toen ik ongelovig werd en hoewel dit ongeloof voor mij heel belangrijk was, heb ik daar nooit één woord met mijn ouders over gewisseld. Dat heb ik volgehouden tot mijn moeder op haar 92ste aan een plotselinge hartaanval overleed. Gelovige oude mensen anno 2007 durven zo’n discussie nog steeds niet aan. Zij durven zelfs tegen hun kleinkinderen niet te vertellen dat Sinterklaas niet bestaat. Meester De Bon was dus voor die tijd een zeer vooruitstrevend man en ik vond hem dan ook de prettigste onderwijzer van de Antoniussschool.

De klap kwam vooral bij mij heel hard aan, toen wij te horen kregen dat het gezin De Bon (man vrouw en één kind) einde 1944 door een verdwaalde vliegende bom (de V-1), midden op een kruispunt van wegen ontplofte, waardoor dit gezin samen met twintig andere mensen om het leven werd gebracht. Ik herinner me ook dat ik ontzettend boos was op God, omdat Hij die stomme V-1 ’s-morgens vroeg om zes uur precies boven het huis van meester de Bon (dat huis lag overigens maar honderd meter van het onze) had laten ontploffen, terwijl er toch een enorm groot braakliggend opgespoten zandterrein direct ten Zuidoosten van dat huis lag.

Vooraf door de afschuwelijke onrechtvaardigheden die ik tijdens de tweede wereldoorlog heb meegemaakt, begon ik er achter te komen wat voor een bizarre figuur die Rooms-Katholieke God eigenlijk was, maar zijn bestaan werd toen nog door niemand in mijn omgeving ter discussie gesteld, dus zeker ook niet door mijzelf.

Lamtamtam

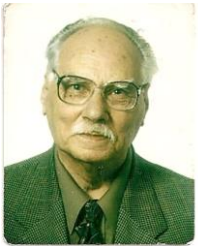
JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen 1951) beidt zijn tijd

Nadat Hij met veel tam-tam
Kreupelen hun bed liet sjouwen
Gingen die een feestje bouwen
En zo werden ze weer lam

In den beginne...waren er mythen (1)

Een causerie op een zondagmorgen na het Darwinjaar 2009

MAARTEN LOOIJ (1920, Almelo) schrijver, oud leraar Nederlands

Evolutie is een feit. Boven alle redelijke twijfel verheven, boven alle serieuze twijfel verheven, boven alle gezonde, geïnformeerde twijfel verheven, boven iedere twijfel verheven: evolutie is een feit.

Richard Dawkins

Het vorige jaar, het jaar 2009, werden twee belangrijke herdenkingen gevierd. Die herdenkingen waren gewijd aan twee grote wetenschappers, een astronoom/natuurkundige en een bioloog. De eerste was Galileo Galileï; hij leefde in de tweede helft van de 17de eeuw (1564 – 1642). De andere heette Charles Darwin en leefde in de 19de eeuw (1809 – 1882). Hoewel beiden schokkende ontdekkingen deden, was de belangstelling niet eerlijk verdeeld. Omstreeks het jaar 1609 bouwde Galileo Galileï een telescoop die alle andere telescopen van zijn tijd in wetenschappelijke bruikbaarheid verre overtrof. Daarmee ontloot hij het heelal. In ons zonnestelsel ontdekte hij van de hemellichamen de positie en de bewegingen ten opzichte van elkaar. En hij kon aantonen, dat onze aarde slechts een om de zon cirkelende planeet was en geen middelpunt. Omdat hij met zijn ontdekking in conflict kwam met de Bijbel en de kerk, belandde hij bijna op de brandstapel. Charles Darwin hoefde in zijn tijd de brandstapel niet meer te vrezen. Maar hij kwam niet minder hard in botsing met het christelijk geloof, toen hij aantoonde dat de mens niet de gedroomde kroon van Gods schepping was, maar een uitzonderlijke variant in het dierenrijk. Dat Galileo Galileï gelijk had, weet nu bij wijze van spreken ieder schoolkind, en ook de kerk heeft dat moeten toegeven. Maar Darwins visie blijft tegen alle redelijkheid in nog steeds omstreden. Weér staat het Bijbelse wereldbeeld wetenschappelijke ontdekkingen in de weg. En telescopen helpen hier niet. Gelukkig kunnen wij ons thans vrolijk maken over geloofsonzin zonder bedreigd te worden door domme intolerantie. Althans...in de westerse wereld. Maar laat ik nu eerst proberen in enkele trekken grofweg te schetsen hoe mijns inziens dat ergerlijke obstakel voor de wetenschap, namelijk dat geloof aan goden (of God), in de wereld is gekomen.

Een ondoorgrondelijk geheim

Gedurende een ontwikkeling van miljoenen jaren maakte de mens zich los van zijn dierlijke verwanten. En naarmate hij minder dier en meer mens werd groeide zijn bewustzijn tot zelfbewustzijn en kon hij onderscheid maken tussen het eigene en al het andere. Spraak en taal droegen daartoe bij en hij begon al dat andere te benoemen en ontdekte verschijnselen in de natuur die hij niet kon verklaren. Hij kreeg besef van de gevaren die hem bedreigden en voortdurend beangstigden en hij voelde dat er krachten waren die hij nooit de baas kon worden. De dood, die met alleen de dieren, maar ook hem en zijns gelijken kon overkomen, scheen hem een ondoorgrondelijk geheim. Om de angst voor de dood te bestrijden verzoonde hij een leven ná de dood. Al dat vreesverwekkende en wonderbaarlijke begon hij toe te schrijven aan wezens die oneindig machtiger moesten zijn dan hij. Eerbiedig ging hij ze aanbidden en prijzen. En toen hij zich begon af te vragen waar die grote wereld om hem heen vandaan kwam, bedacht hij, dat alles niet zomaar vanzelf ontstaan kon zijn, maar dat het gemaakt was. En dat hij dus ook zelf tot dat gemaakte of geschapene behoorde. De primitieve mens begon daarover te fantaseren en er ontstonden geleidelijk allerlei verhalen over de schepping als het werk van goden. Of van God.

Zulke verhalen onderhielden en versterkten wat geloofd werd. Het werden mythen, die op de vroege ochtend van de geschiedenis vaste vormen aannamen in het geheugen der mensen. Veel van die mythen waren te zot voor woorden. Maar ten slotte werden zij later hoe dan ook in woorden opgetekend en zij bleven in dezelfde woorden tot nu toe bewaard. De moderne mens (zijn wetenschappelijke naam is 'homo sapiens') kreeg die mythische verhalen overgeleverd, en er zijn onder deze met rede begaafde mensen nog velen die, hoe ongelooflijk het klinkt, alles nog letterlijk geloven.

Een van die verhalen is Genesis, van oorsprong een joods verhaal, dat in de christelijke Bijbel is opgenomen, omdat ook de christenen er geloof aan hechtten. Maar de homo sapiens ontwikkelde naast zijn geloof ook zijn denken. En dat denken werd logisch, dat wil zeggen, dat het zich, in tegenstelling tot de fantasie van die oude mythische verhalen, voegde naar wat de dagelijkse ervaring leerde. Het geloof aan goden blééf, maar het rationeel denken eiste ook zijn plaats op en vroeg om bewijzen. En bij redelijke kritiek op die oude verhalen bleef het niet. Het geloof in goden (of God met een hoofdletter) en de schepping werd ten slotte zelfs belachelijk gemaakt. Als voorbeeld is een berucht boek te noemen: *De Amusante Bijbel*, waarin het Oude Testament (dus te beginnen met Genesis) op een bespottelijke wijze wordt naverteld. En terecht. Want de beste bestrijding van gevaarlijke onzin is humor.

De wereld (dat wil zeggen de aarde en de hemel met zon, maan en sterren) schiep God volgens Genesis in één week. Als de auteurs hadden geweten hoe onvoorstelbaar groot het universum is, met afstanden van miljarden lichtjaren, dan hadden zij God er misschien een weekje bijgegeven. Maar dat wisten ze toen nog niet, en zo had God, meenden zij, niet meer dan zes dagen nodig om het karwei te klaren. En in dat eerste Bijbelboek worden door de schrijver of schrijvers (aanvankelijk dacht men dat Mozes de auteur was) niet meer dan vijftientig zinnen (of verzen) aan die wereldschepping gewijd; in de zesentwintigste zin begint God al aan de schepping van de mens.

In de zoëven genoemde *Amusante Bijbel* vangt de humoristische navertelling van de Bijbel aldus aan: Luistert naar hetgeen de geest Gods dikteerde aan Mozes, die men noemt den heiligen schrijver, aan wien Genesis wordt toegeschreven, het eerste [boek] van de heilige schrift, en gif zult toestemmen dat de geest Gods een grappenmaker is, een echte grappenmaker, tenzij men bif hem een krasse onkunde veronderstelt. Met deze eerste zin is de toon al gezet. Het is meteen duidelijk, dat de auteur, de beroemde franse vrijdenker Leon Taxil (1854 - 1907) de lachers op zijn hand tracht te krijgen. En dat is hem (gezien de opgang die zijn boek maakte) drommels goed gelukt. Maar dat was ook niet zo moeilijk. Want het scheppingsverhaal van Genesis is op zichzelf al zo ridicuul, dat een parodie eigenlijk overbodig is. Maar ik citeer uit dat begin nog iets meer.

Verveling

God bestaat van alle eeuwigheid af. Maar in den beginne bestond hij alleen in het niet. Niets bestond er behalve hij, die zich toen noemde Elohim - een Hebreeuws woord - waarmee hij in het eerste vers van Genesis wordt aangeduid en die naam is een meervoud, wat wel zonderling is voor een eenig persoon. Dus Elohim - maar zoals wij later zullen zien heet hij ook Jehovah, Zebaoth, Adonai - verveelde zich (of verveelden zich) te midden van zijn chaos. De bijbelse term is "tohoe wavohoe", wat betekent: woest en ledig. De eeuwigheid was onmetelijk lang en meester Elohim verveelde zich miljarden eeuwen. Eindelijk kreeg hij een idee: omdat hij God, dit wil zeggen: almachtig was, meende hij dat het de grootste domheid was om zich altijd te vervelen zonder iets te doen en hij besloot te gaan scheppen. Hij had alles op eenmaal kunnen scheppen. Maar neen, dat deed hij niet, hij nam er de tijd voor. En hij maakte hemel en aarde, of beter gezegd: de stof verscheen bij de enkele poging van zijn wil, maar een vormloze, verwarde en ledige stof, een stof nog "woest en ledig" en zeer vochtig. En de wind (geest) zweefde op het water - zoo staat er in den tekst. De lezer behoeft dit niet te begrijpen.

Zo wordt met dat Bijbelse scheppingsverhaal in *De Amusante Bijbel* gespot en daarbij wordt opgemerkt dat de lezer er niets van hoeft te begrijpen. Maar na eeuwen van onvoorwaardelijk geloof waren er lezers die zich aan die onbegrijpelijkheden gingen ergeren. Die lezers begonnen na te denken en leverden kritiek. Ratio en twijfel vonden elkaar als bondgenoten. Men nam geen genoegen meer met verhalen, maar ging vragen stellen. Op de titelpagina van *De Amusante Bijbel* staan een paar namen van zulke kritische lezers: Voltaire, Bolingbroke, Toland. En met deze beroemde "beoordelaars" zijn we in de zeventiende en achttiende eeuw. En vooral ook Spinoza moet in dit verband worden genoemd. De kritiek

werd steeds grondiger en tot in onze tijd toe wordt de Bijbel onder de loep genomen. Aanvankelijk ging het vooral om de tekst en de betekenis, maar men ontdekte geleidelijk ook, dat de Bijbel (al spreekt men van het “Woord Gods”) allesbehalve oorspronkelijk is. In andere wel of niet heilige boeken staat vaak hetzelfde of iets wat er veel op lijkt. Voor ons doel zullen we ons vooral bezighouden met het eerste Bijbelboek, het scheppingsverhaal Genesis. Dat scheppingsverhaal behoort tot de oermythen. En ik ga het ook hebben over de in andere godsdiensten gevonden varianten. Maar eerst het volgende.

In de Oranjestraat hier in Almelo was een paar jaar geleden een antiquariaat gevestigd. Ik ben daar verscheidene keren binnengestapt om te kijken of er iets van mijn gading op de planken stond. Op een keer was er een grote doos vol oude boeken gearriveerd. Die boeken bleken afkomstig uit het Karmelietenklooster te Zenderen. Het waren vooral theologische werken, waaronder een die bijzonder mijn aandacht trok. Het was een dik en zwaar Engels boek met de titel: *Bible Myths and their parallels in other religions*. Toen ik er even in had gebladerd, kon ik de verleiding het te kopen niet weerstaan. Laten we even goed letten op de titel van dit boek. Het gaat over Bijbelse mythen. Een mythe is een overgeleverd verhaal, dat wil zeggen wèl overgeleverd, maar niet historisch. Een mythe is een fictief verhaal. En wie het over “Bijbelse mythen” heeft, gelooft dus niet in de letterlijke waarheid van de Bijbel. Het “Woord Gods” is dan gedegradeerd tot fictie.

Hoe dat goddeloze boek in die kloosterbibliotheek is terechtgekomen, weet ik niet, maar het leek mij achteruitkijkend naar het Darwinjaar 2009 wel leuk om het tot uitgangspunt van een lezing te kiezen. En dan gaat het dus over wat er in dat boek over het scheppingsverhaal Genesis staat. De auteur van dat boek staat nergens vermeld. Maar ik ben op zoek gegaan bij Google en daar vond ik niet alleen zijn naam, maar meer bijzonderheden en zelfs de tekst van het boek. De auteur is: Thomas William Doane (1852 - 1885). Hij was een bekende vrijdenker. Op de titelpagina van het boek worden wèl vermeld de naam van de uitgever, diens adres en het jaar waarin het verscheen: New York, J.W.Bouton, 706 Broadway, 1883. Het is dus een Amerikaans boek uit de tweede helft van de negentiende eeuw.

Over Maja, Jezus, Boeddha en de duivel

Eerst in het kort iets over de inhoud. Het gaat over verhalen, plaatsen, thema's uit de Bijbel die overeenkomen of overeenkomst vertonen met passages uit andere religieuze boeken. De schrijvers van de Bijbel blijken veel te hebben ontleend aan oudere geschriften. Zoals bijvoorbeeld ook de auteurs van de Koran rijkelijk hebben geput uit de Bijbel. Die vrome schrijvers waren niet zelden gewetenloze plagiators.

Let wel: die ontleningen zijn niet voor de eerste keer in dit Amerikaanse boek gesignaleerd. Onderlinge beïnvloeding van godsdienstige overleveringen was al eerder onderwerp van studie. Niet zozeer in Amerika dan wel in Europa. Maar verhandelingen daarover waren natuurlijk nooit de favoriete lectuur van gelovigen. En zeker niet van diepgelovige zielen als de broeders en zusters karmelieten en karmelietessen.

Toch droeg dit boek duidelijk sporen van veelvuldig gebruik. Gelezen werd het dus zeker. Sommige lezers of lezeressen zullen het misschien weer gauw dichtgeslagen en weggezet hebben. Maar anderen kunnen het best met een mengeling van weerzin en nieuwsgierigheid zijn blijven lezen.

Laten we dit laatste maar aannemen. Dan kunnen we ons afvragen wat de reacties zijn geweest. Verbazing? Woede? Verwar ring? Heeft het lezen tot denken aanzet? Of tot discussies geleid?

Misschien staat dat ergens (bijvoorbeeld in een kroniek) opgetekend. Ik vrees, dat we dit nooit zullen weten. Maar een interessante vraag blijft het wel. Want neem nu het tweede deel van het boek. Dat gaat over de mythen van het Nieuwe Testament. Het moet voor die vrome kloosterlingen een enorme schok zijn geweest te lezen, dat de raadselachtige bezwangering van Maria, de moeder van Jezus, niets bijzonders was, omdat de moeder van Boeddha door een niet minder ongewone oorzaak van háár zoon beviel. Maja heette die moeder; de klankverwantschap met de naam Maria is opvallend. En evenals Jezus werd Boeddha na zijn geboorte door wijze mannen bezocht, die hem kostbare geschenken brachten en hem een grootse toekomst voorspelden. En zoals de twaalfjarige Jezus werd de even jonge Boeddha in een tempel door alle aanwezigen bewonderd om zijn wijsheid en geleerdheid. En niet minder dan Jezus had Boeddha compassie met de arme mensheid en werd hij door de Duivel bezocht die hem verleiden wilde. Dit is maar een kleine en willekeurige greep uit de niet minder dan achtenveertig overeenkomsten tussen Jezus en Boeddha die in dit Amerikaanse boek worden opgesomd. Daarbij kunnen we bedenken,

dat de Boeddha-mythe eeuwen ouder is dan de christelijke evangeliën. Ik haal die overeenkomsten tussen de verhalen over Jezus en die over Boeddha hier alleen aan als voorbeeld van Bijbelse ontleningen aan andere culturen en godsdiensten. Maar terugkijkend op het Darwinjaar wil ik het voornamelijk over het Bijbelse scheppingsverhaal hebben. Daarom gaan we nu weer naar Genesis terug. En daar vernemen we, hoe de schepping van de mens in z'n werk ging. Daarvoor raadplegen we de hoofdstukken 1 en 2.

In vers 27 van het eerste hoofdstuk lezen we: En God schiep den mensch naar zijn beeld, naar het beeld Gods schiep Hij hem; man en vrouw schiep Hij ze. Hoe dat scheppen in zijn werk ging staat er niet bij. In ieder geval schiep God een tweetal. Maar in het tweede hoofdstuk (vers 7) staat een ander scheppingsverhaal. Daarin schiep God de mens opnieuw. Hoe dat de tweede keer in zijn werk ging staat er dáár wel: En de Heere God had den mensch geformeerd uit het stof der aarde, en in zijne neusgaten geblazen den adem des levens: alzoo werd de mensch tot een levende ziel. God maakt dus eerst een menselijk model van klei en blaast dan in de neusgaten om zijn schepping een levende ziel te geven. Maar nu gaat het met om een mensenpaar, God schiep slechts den mens, een man, een vrijgezel. Daarom zegt God in vers 18: Het is niet goed, dat de mensch alleen blijft; Ik zal hem een hulpje geven. Daarmee bedoelde hij een gezellin, een vrouw. Het is duidelijk, dat deze twee verhalen aan verschillende bronnen zijn ontleend. Overigens moest alles wat God had geschapen benoemd worden. God noemde de man Adam (= mens). Adam mocht van God alle diersoorten een naam geven en hij noemde zijn vrouw Eva. Maar bij dat tweede verhaal over de schepping van de mens staan we even stil. Want voor de schepping van Eva past God een opvallende techniek toe: hij schiep de vrouw uit een rib van de man. De mens heeft vierentwintig ribben. Welke rib God gebruikte om Eva te scheppen vermeldt de Bijbel niet. In ieder geval kostte de vrouw Adam een rib uit zijn lijf. Hoe ging dat? We lezen het in De Amusante Bijbel: Adam slaapt. Dat is de eerste slaap van de mensch. Terwijl Adam snurkt, daalt de goede Papa God omlaag. Eerst houdt hij stil en ziet met langdurige blikken den slaper aan. - Het is wèl, ik werk goed, als ik er mij toe zet - zei hij met voldoening. De snaak is flink gebouwd. Men zou zweren dat ik het zelf was ... toen ik eenige miljoenen jaren jonger was. Zich bukkende knijpt hij hem in zijn kuit. Op die goddelijke grap antwoordt Adam met een dieper snurken dan tevoren. - Goed zoo! vervolgde meester Elohim, ik behoef hem niet gevoelloos te maken om het succes te verzekeren van mijn talenten als chirurg... Ik zie dat de slaap, dien ik heb toegezonden aan mijn jongen beminden Adam, zeer goed is; men zou een kanon bij hem kunnen afschieten zonder dat hij wakker werd. Nu moet ik aan het werk gaan, want ik ben hier gekomen voor een operatie van het hoogste gewicht... Daar niemand mij hier hoort, kan ik een bekentenis doen: ik heb dezen morgen bemerkt dat er oogenblikken zijn, waarin ik een beetje onhandig ben. Waar had ik mijn hoofd, toen ik den mensch schiep zonder gezellin? ... Ik gaf aan elk dier een wijfje; althans er 4/n weinig uitzonderingen op dezen regel. Den lintworm heb ik geschapen als hermafrodit en dat laat zich begrijpen. Want als hij paarsgewijze leefde in de enge wanden waar hij is gehuisvest, dan zou hij geen lintworm meer zijn ... Maar voor den drommel, de mensch is geen lintworm. Ik moet dus een gezellin voor hem maken en ik heb besloten dit te doen met zijn eigen vleesch.

De goede Papa God draaide een oogenblik rondom Adam; hij betastte hem, terwijl hij luidkeels zei: Ik heb den duif [de heilige geest] hierover geraadpleegd en ik heb er goed aan gedaan, want hij is slimmer dan ik ... Mijn eerste gedachte was om een likdoorn uit Adam te snijden en er een klein vrouwtje van te maken. De duif keurde dit niet goed; hij dacht dat een likdoorn te **mm** was en dat de ongeloovigen daaruit zouden afleiden, dat de vrouw van minder maaksel was ... Het einde was dat ik uit een rib het tweede menselijke schepsel zal maken. Nu is het oogenblik daar, laat ons handig en flink zijn als een chirurg, die zonder moeite zijn honderduizendste operatie uitvoert. En terwijl hij dit zei, ontrukte de goede Papa God een rib aan Adam en "hij sloot de plaats toe met vleesch" (Genesis 2:22).

(Geen) schoonmoeder

Hier wil ik nog even vermelden, dat God volgens De Amusante Bijbel bij zijn presentatie van Eva nog even wijst op het voordeel, dat er geen ... schoonmoeder aan te pas kwam. Na de zesdaagse schepping van de wereld, de dieren en de (dubbele) schepping van de mens veroorloofde God zich een dag rust. Dat was de zevende dag. We nemen daarbij aan, dat God, voordat hij ging rusten, ook die tweede schepping van de mens had volbracht. Maar de Bijbeltekst van het tweede hoofdstuk is zo rommelig, dat ik betwijfel, of daar ooit iemand wijs uit kon worden. De eindredacteur heeft blijkbaar meerdere malen een beetje zitten slapen.

We gaan nu verder zien hoe het met de literaire oorspronkelijkheid van Genesis is gesteld. Laten we maar vooropstellen, dat die niet zal meevallen. Integendeel. Toen dat eerste Bijbelboek werd geschreven, bestonden er nog geen auteursrechten. Als die er wel waren geweest, hadden de auteurs iets anders moeten verzinnen. Onze fantasie kan zich met of nauwelijks een voorstelling maken van die lang voorbije eeuwen toen de Bijbelteksten ontstonden. Wie waren de allereerste schrijvers en hoe en wanneer begonnen zij hun woorden in klei te krassen, in steen te beitelen of met bamboe- of rietpennen op te schrijven? Het waren enkelingen die lezen en schrijven konden tussen ontelbare analfabeten. Maar voordat zij gingen schrijven (men schat ongeveer duizend jaar v.0 .j.) waren er mondeling vertelde verhalen. Verhalen over hoe de wereld was geworden of geschapen. De schrijvers schreven op wat zij hier en daar hadden gehoord of zelf hadden bedacht. Er ontstonden langzamerhand grote samenhangende teksten op papyrus- en perkamentrollen en er kwamen kopiïsten die deze teksten overschreven. Die kopiïsten maakten fouten of lieten weg wat zij niet geloofden en vulden aan wat volgens hen ontbrak. Onbekende schrijvers bedachten verhalen die later werden toegeschreven aan befaamde mythische of legendarische figuren zoals Mozes. Onwetendheid speelde ook een verderfelijke rol. Zo schreef men dat God het licht schiep en later de zon en de maan. Men geloofde aan wonderen en die werden later tot onbetwistbaar gebeurde feiten verklaard. Of men vernam wat in verre streken zou zijn gebeurd en dat liet men in eigen omgeving spelen. Men begon al die teksten te bestuderen en te verklaren. Men deelde ze in. Sommige teksten werden verworpen en andere goedgekeurd. Zo ontstond het Oude Testament. Over het leven van Jezus werd het ene na het andere verhaal geschreven. Men onderscheidde canonieke en apocriefe evangeliën. De studie van dit alles noemt men theologie, de wetenschap over God en zijn heilige boeken. Maar we beginnen weer bij het begin van Genesis. God schiep zoals we daar lezen de wereld (d.w.z. de vijf werelddelen en al de zeeën en eilanden met alles daarin en daarop) in zes dagen. Een verduveld korte levertijd. Geen miljoenenleger van biologen, geologen, waterbouwkundigen, tuinarchitecten en andere knappe koppen had hem dat na kunnen doen. Die kunnen alleen maar een beetje prutsen en experimenteren met het reeds bestaande. Maar God schept! God schept uit het niets. God spreekt een toverwoord en zie ... een continent als Afrika ligt al meteen met zijn bossen en dieren onder de zon te bakken. Hij mompelt nog iets ... en er golft al een oceaan over de aardkloot. En pats ... daar beukt al een tsunami op het ongerepte strand. Gods wil!

Tovenarij

Maar tot die tovenarij was niet alleen de joodse God Jahveh in staat. De oude Perzen schreven die almacht ook aan hun God Ormuzd toe. Hun heilig boek Zend-Avesta vermeldt, dat Ormuzd ook over zes dagen zijn scheppingswerk verdeelde. De eerste dag schiep hij de hemelen, de tweede de wateren, de derde de aarde, de vierde de bomen en planten, de vijfde de dieren en de zesde de mensen; de man heette Adama en de vrouw Evah. Op de zevende dag rustte Ormuzd uit. De overeenkomst met het joodse verhaal is zo treffend, dat wij benieuwd zijn of we nog meer van dit soort overeenkomsten kunnen vinden.

Dat kunnen wij zonder enige twijfel. Zoals in het scheppingsverhaal van de Etrusken. Dat volk leefde in Italië (in het tegenwoordige Toscane en Umbrië). Volgens een oude Etruskische mythe nam de schepping der wereld geen zes dagen, maar zesduizend jaren in beslag. In het eerste duizendtal schiep de Etruskische God de hemel en de aarde, in het tweede het firmament, in het derde de wateren, in het vierde de zon, de maan en de sterren, in het vijfde de vogels, de landdieren en de vissen, en in de laatste duizend jaren wijdde hij zich aan de mens. Zo had de schepper dus wat meer tijd.

Ook in het Babylonische scheppingsverhaal zijn er overeenkomsten met dat in Genesis. Dat Babylonische verhaal is meer dan tweeduizend jaar ouder. De Babylonische ballingschap van het joodse volk (6e eeuw vóór onze jaartelling) verklaart waarschijnlijk die invloed. In Babylonië vinden we ook met het Bijbelse paradijsverhaal een overeenkomst. Deze oermythe moet daar al zo'n tweeduizend jaar vóór onze jaartelling bekend zijn geweest. Het was al in spijkerschrift gebeiteld voordat de joodse schrijvers het verhaal in Genesis optekenden.

Dat verhaal is overbekend, maar voor niet al te Bijbelvaste humanisten wil ik het nog even in herinnering brengen. Het staat in het tweede en derde hoofdstuk van Genesis. In het tweede staat een beschrijving van de Hof van Eden. Die hof was het eerste mensenpaar als verblijf toegewezen. Zij leidden daar een

prinsheerlijk leven, want het was een paradijs en alles was daar pais en vree. Maar in het volgende hoofdstuk komt de verschrikkelijke omslag.

In niet meer dan vierentwintig zinnnetjes wordt het grote drama van de zondeval daar beschreven. Op aanraden van de “listige” slang eet Eva van een boom waarvan God had gezegd dat zijn vruchten met geplukt mochten worden. Maar dat gemene serpent verleidde Eva om dat toch te doen. En op haar voorbeeld nam Adam ook een hapje. Als God dit bemerkt, wordt hij boos en hij vervloekt zowel de slang als de mensen. Ten slotte laat hij dat arme eerste liefdespaar het paradijs uitjagen.

In de Bijbel wordt het in een paar zinnnetjes (verzen) verteld, maar Vondel heeft er een tragedie in vijf bedrijven over geschreven. De titel luidt *Adam in ballingschap* en de ondertitel: *Aller treurspelen treurspel*. Deze ondertitel is uitstekend gekozen, want het gaat om een voorval dat de hele mensheid betreft. De Engelse dichter Milton wijdde er een uitvoerig gedicht aan: *Paradise lost*.

Die ongehoorzaamheid van onze vermeende oerouders is de erfzonde, dat wil zeggen, dat ook hun nakomelingen voor die zonde gestraft zullen worden. In de christelijk theologische literatuur is er zeer veel over geschreven. In onze zeventiende eeuw brak er zelfs een ernstige godsdiensttwist over de interpretatie uit. De hoofdfiguren waren twee beroemde predikanten: Arminius en Gomarus. Zij bestreden elkaar heftig naar aanleiding van een christelijk leerstuk op grond van die Bijbelse oermythe. Zij waren het oneens over het antwoord op de vraag, of God vóór of ná de zondeval de mensheid heeft veroordeeld. We zullen moeten toegeven, dat dit vraagstuk een interessant stukje prehistorie betreft. Want dankzij Gods alwetendheid wist God natuurlijk, dat die zondeval zou plaatsvinden.

Getallenmystiek

En dat brengt ons op de vraag wanneer die schepping eigenlijk plaats vond. We weten uit Genesis, dat de schepping een week duurde. Maar welke week van welk jaar? Het oudste boek dat ik bezit, dateert uit het jaar 1703. Het is een vertaling uit het Frans, getiteld *Vallemonts Historie-Saal*. Waarschijnlijk genoot dit boek in die tijd (17e/18e eeuw) grote bekendheid. Het is o.a. een beschrijving van de algemene wereldgeschiedenis, althans voor zover in die dagen de wereld en haar geschiedenis algemeen bekend waren. Na een lange inleiding begint het boek met de schepping. Volgens dit boek vond de schepping plaats in het jaar 4004 vóór de christelijke tijdrekening. De wereld zou dus volgens dit boek nu $4004 + 2010 = 6014$ jaar oud zijn.

Het jaar 4004 als jaar van de schepping rekende men uit met behulp van Bijbelse geslachtsregisters van onze vermeende oerouderouders die onwaarschijnlijk lang leefden. Maar dat doet er verder niet toe. Een onomstootbaar feit is, dat miljoenen gelovigen (zoals u weet vogels van diverse pluimage) dit eeuwenlang als een absolute waarheid hebben aanvaard. Dus nog even kort maar met harde cijfers onderbouwd: zesduizendenveertien jaar geleden schiep God in zes dagen de wereld en de mens, en de zevende dag rustte hij uit. Het eerste mensenpaar gaf hij een lusthof tot woonoord. Maar de vrouw (en op haar voorbeeld de man) overtrad een goddelijk gebod. Zij werden daarom uit het paradijs verdreven en een woestijn ingestuurd, waar het bestaan hard was en het met hun kinderen slecht ging. De eerste broedermoord werd gepleegd. De wereld lag verloren in een poel van zonden en alleen het geloof in een Verlosser kon redding brengen. Die Verlosser verscheen om en nabij het jaar 0. Het is voor iemand met gezond verstand volstrekt onbegrijpelijk, hoe miljoenen mensen dit bizarre verhaal eeuwenlang letterlijk konden geloven. Maar zij geloofden het, en vele miljoenen geloven het nog steeds. Tallozen die zich dankzij dit mythisch verhaal veroordeeld voelden, heeft het angstig en ongelukkig gemaakt, en vele anderen heeft het in het besef van hun godsvrucht getroost. Ongelovigen hebben er mee gespot, en zowel gelovige als ongelovige kunstenaars heeft het tot schitterende kunstwerken geïnspireerd. Vooral dit laatste mogen we niet vergeten. Want toegegeven, het kernverhaal van het christendom is indrukwekkend. Het gaat over een onschuldig kind dat in deze boze wereld terecht komt en tenslotte als een nobel maar onbegrepen en veracht mens een smadelijke dood sterft. Johann Sebastian Bach schreef er muziek bij waarvan ook ongelovigen diep kunnen genieten.

Charles Darwin

Maar de vergelijkende godsdienstwetenschap bracht tussen de verschillende religies merkwaardige overeenkomsten aan het licht, die ook twijfel opriepen aan de oorspronkelijkheid en de historische waarheid van het christendom. En in de biologie werden levensverschijnselen ontdekt die in strijd waren

met het geloof in die zesdaagse schepping. Bij dit laatste denken wij vooral aan een Engelse natuuronderzoeker: Charles Darwin (1809 - 1882).

In het Darwinjaar 2009 is er zoveel over Darwin te doen geweest (een vuistdikke biografie, talloze artikelen in kranten en tijdschriften, een VPRO-film in tientallen afleveringen met een namaak-Beagle als blikvanger) - er is zoveel heisa over gemaakt, dat iedereen die ook maar een greintje belangstelling heeft, wel de voornaamste bijzonderheden uit Darwins leven en werk kent en globaal begrijpt waarover de evolutieleer gaat. Meer mensen dan ooit weten ook (zo veronderstel ik), dat Darwin als 22-jarige jongeman (hij was theologiestudent en meende voorbestemd te zijn om dominee in de een of andere agrarische parochie te worden) in 1831 werd uitgenodigd om op een zeilschip (stoomschepen waren toen nog curiositeiten) een reis om de wereld te maken. En dat die reis grote gevolgen heeft gehad.

Ik zal dus wel dingen vertellen die men al weet. Maar dat is niet te voorkomen. De kapitein heette FitzRoy en was een nogal vrome man. De bemanning was allerminst de masculiene bloem der Engelse natie, en de fijnbesnaarde gezagvoerder had begrijpelijk een gelijkwaardige gesprekspartner nodig als tegenwicht en disgenoot om een beetje mens te blijven. En daarvoor was de ontwikkelde, onderhoudende en beschaafde Darwin uitstekend geschikt. Maar de argeloze gezagvoerder had in de verste verte geen vermoeden wat hij met Darwin aan boord haalde. Want Darwin was niet alleen een theologiestudent, maar ook een toekomstige wetenschapper met zeer grote belangstelling voor geologie en voor de planten- en dierenwereld. En Darwin gaf zijn ogen (en hersens) op die zee- en niet minder op zijn tussentijdse voettochten duchtig de kost. En zo kwam hij geleidelijk tot denkbeelden die figuurlijk gesproken de christelijke wereld tot op haar grondvesten schokten. De vrome kapitein hoorde later dat Darwin tot de overtuiging was gekomen dat de wereld in plaats van die uitgerekende zesduizend jaar al vele miljoenen jaren oud moest zijn en ook niet in zes dagen kant en klaar door God geschapen kon wezen. En het meest goddeloze: hij loochende ook dat de mens naar Gods beeld was geschapen, terwijl Mozes dat nota bene klip en aldair en zelfs twee keer (in Genesis) had verteld. In plaats van Gods evenbeeld te zijn stamde de mens, meende die betweter, van de apen af.

Op die reis trok Darwin uit zijn waarnemingen inderdaad opzienbarende en voor zijn tijd gewaagde conclusies. Maar hoe hij aan die zeer revolutionaire ideeën is gekomen is een verhaal dat zelfs in de door mij genoemde biografie (van Desmond en Moore, bijna duizend pagina's) niet volledig uit de doeken kon worden gedaan. Het duizelt een gewoon mens als hij zich bewust wordt van de berg arbeid die door Darwin is volbracht. En in een lezing van anderhalf uur kan er zelfs nauwelijks een vaag idee van gegeven worden. Ik zal mij dus moeten beperken ten eerste tot een beschrijving van Darwin als globetrotter, ten tweede tot een korte uitleg van de evolutieleer en ten derde tot een beknopte maar verantwoorde bespreking van de moderne variaties op de genoemde oermythen, oftewel: de modern-theologische visies over de schepping van de wereld en de mens, waarmee tussen mythen en wetenschap verdwaalde lieden trachten de scheppende God met Darwin te verzoenen.

Wordt vervolgd

Doelstellingen van DVG voorgesteld als scheidingen

PAUL HOPSTER (1940), gepensioneerd psycholoog, bestuurslid van DVG van 1974 tot 1989 en redacteur van "De Vrije Gedachte", later geheten "De Vrijdenker" sedert 1999

De doelstellingen van het vrijdenken kunnen worden voorgesteld als scheidingen: kerkelijke en wereldlijke scheidingen. De vrijdenker beijvert zich voor het opheffen van de uitzonderingspositie van de kerk door dit instituut en deze privé-opvatting te scheiden van zaken die los staan - los behóren te staan - van de kerk, maar heeft daarnaast ook doelstellingen op wereldlijk gebied die kunnen worden voorgesteld als scheidingen.

Kerkelijke scheidingen

1. Scheiding van kerk en levenshouding

Vrijdenken is een niet-gelovige levenshouding, waarin kerk of geloof dus ontbreken. Niet-geloven is dus géén geloof of variant daarop. Evenmin is atheïsme een vorm van theïsme. De niet-gelovige is niet veroordeeld tot geloven.

2. Scheiding van godsdienstvrijheid en vrijheid van godsdienstkeuze

Godsdienstvrijheid (de vrijheid om een godsdienst, al dan niet in een kerk, te belijden) betekent niet automatisch - meestal zelfs juist geen - vrijheid van godsdienstkeuze. Doop, besnijdenis, de inschrijving in een kerk van kinderen, staan haaks op de vrijheid van godsdienstkeuze. Godsdienstvrijheid ontstaat pas als een kind zelf kan kiezen voor een (of geen) godsdienst of kerk en dat is niet het geval als een kind jonger is dan 16 jaar, laat staan jonger dan 12 jaar. Godsdienstvrijheid mag nooit betekenen: het verlenen van fiscale voordelen aan, of het boven de wet stellen van, een kerk of kerklid/leden, maar ook niet: het beschadigen of bedreigen van een kerklid van een andere dan de eigen kerk/geloofsrichting (aanhanger van een “verkeerd” geloof). Gelovigen en ongelovigen dienen voor de wet gelijke rechten en plichten te hebben. Godsdienstvrijheid is niet alleen de vrijheid om een godsdienst te belijden, maar ook de vrijheid om niet voor een kerk of godsdienst te kiezen of uit een kerk te treden of een godsdienst los te laten. De vrijdenker beschouwt godsdienst en religie als privé zaak.

3. Scheiding van kerk en politiek

Scheiding van kerk en staat

De vrijdenker is voorstander van een seculiere, democratische, staatsvorm en van een seculiere, open samenleving. Hij is dus tegen een kerkelijke, maar ook tegen een ‘atheïstische’ staat. Deze scheiding dient in de Grondwet te worden vastgelegd en zou ook deel moeten uitmaken van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en van een ‘Grondwet’ van de Verenigde Naties.

Scheiding van kerk en politieke partij

De vrijdenker is voorstander van een seculiere, democratische politieke partijvorming. Dit betekent niet dat de vrijdenker streeft naar een verbod van religieuze of confessionele partijen of naar verbod op het stichten van dergelijke partijen.

Scheiding van kerk en politieke ideologie

De vrijdenker is voorstander van een seculiere politieke ideologie.

Scheiding van vrijdenken en politieke partij

Net zoals de vrijdenker tegen kerkelijke / religieuze / confessionele politieke partijen is, is hij tegen (oprichting van) een politieke vrijdenkerspartij.

Scheiding van kerk en trias politica

De vrijdenker is tegenstander van vermenging van kerk / geloof / religie met wetgevende, uitvoerende en/of rechterlijke macht.

Scheiding van kerk en vereniging

De vrijdenker is voorstander van het verlenen van dezelfde status en dezelfde rechten (en plichten) aan verenigingen als aan kerken / religieuze organisaties. Kerken dienen als geloofsgenootschap op dezelfde manier te worden beschouwd en bejegend als verenigingen. Kerk = vereniging.

4. Scheiding van kerk en onderwijs

Scholen dienen uitsluitend openbaar (“seculier”) te zijn. Alleen openbare scholen zouden erkend moeten worden als opleidingsinstituut voor de leerplichtige leeftijd. Een vast onderdeel van de opleiding zou maatschappelijke en levensbeschouwelijke oriëntatie moeten zijn, waarbij alle religies en levensovertuigingen aan bod zouden moeten komen, om de leerling in staat te stellen op de leeftijd van jongvolwassene een weloverwogen keuze te maken. Deze scheiding dient in de Grondwet te worden vastgelegd. Scholen met bijzonder-religieus onderwijs dienen te worden afgeschaft. De betreffende paragraaf uit het bericht art. 23 zou uit de Grondwet moeten worden verwijderd en daar streven vrijdenkers dan ook naar.

Scholen zijn er voor de kinderen om te leren en om hen individueel en sociaal-cultureel te vormen, niet om te indoctrineren met geloof, dogma en kerkelijke rituelen als bidden. Zondagsscholen (christelijk) en madrassa’s (islamitisch) zijn geen vormen van bijzonder-religieus *onderwijs*; zij horen in het geheel niet thuis bij onderwijs, maar bij opvoeding als vorm en deel van godsdienstige indoctrinatie.

5. Scheiding van kerk en opvoeding

Opvoeding van (eigen) kinderen dient zowel op aanleren van (vaste maar ook weer niet starre) gedragsregels en omgangsregels gericht te zijn, als op het helpen ontwikkelen van een eigen oordeel en zo het kind in staat te stellen toe te groeien naar het zelf eigen keuzes maken. De ouders moeten het kind begeleiden naar zelfstandige oordeelsvorming en dat kan niet door indoctrineren en conditioneren. De ouders zouden aan hun kind duidelijk moeten maken dat zij zelf zijn opgevoed met een, of geen, bepaalde godsdienst, maar dat zij het kind zelf willen laten kiezen of het voor hetzelfde kiest als zijn ouders of niet. De ouders hebben de moeilijke dubbeltaak enerzijds te binden, anderzijds vrij te laten. Het kind is niet minder lief als het kiest voor een andere opvatting, een andere visie, een andere partij, een andere sport, een andere school, een andere kerk, een ander geloof dan zijn ouders hebben gedaan. Misschien kiest het kind wel voor: geen kerk, terwijl de ouders anders hadden gehoopt. Jammer dan voor de ouders, maar fijn dat het kind zelf mag kiezen.

Wereldlijke scheidingen

1. Scheiding van machtsgebruik en machtsmisbruik

De vrijdenker bevordert het aanbrengen van een scherpe scheiding tussen machtsgebruik en machtsmisbruik. Machtsgebruik is niet slecht, integendeel, het is onmisbaar in een samenleving om mensen te houden aan afspraken en uiteindelijk aan de regels van de wet. Waar meer macht wordt gebruikt dan nodig is, heerst er machtsmisbruik en dat dient altijd te worden bestreden. Vrijdenkers hebben dit altijd aan de orde gesteld en zullen dit blijven doen.

2. Scheiding van kritiek en belediging

Kritiek leveren is niet slecht, maar integendeel onmisbaar; zeker in een prestatie maatschappij, waarin men wordt beoordeeld naar prestatie, opbrengst, resultaat, kwaliteit, waarde. Kritiek is vaak onmisbaar voor het bereiken van een optimale prestatie, een goede beoordeling, een goede kwaliteit, een hoge waarde. Een kritische bespreking kan uitstekend zijn, zelfs als het besprokene als slecht wordt beoordeeld. Kritiek moet worden gescheiden van bewuste belediging. Bewust beledigen is geen beoordeling van kwaliteit, maar is zelf een negatieve kwaliteit. Bewuste belediging is, anders dan kritiek, altijd negatief en is, anders dan kritiek, nooit een beoordeling (die in ieder geval ergens op slaat).

3. Scheiding van bescherming van de eer en goede naam en vrijheid van meningsuiting

De vrijdenker bevordert de scheiding van het recht op bescherming van de eer en goede naam (vastgelegd in artikel 8 EVRM, Europees Verdrag van de Rechten van de Mens) en het recht op vrijheid van meningsuiting (artikel 10 EVRM). De vrijheid van meningsuiting kan soms worden beperkt in het kader van de bescherming van iemands eer en goede naam. Welke van deze twee rechten in een bepaalde zaak zwaarder weegt moet worden beoordeeld uit de feiten en de omstandigheden van de zaak en deze beoordeling is uiteindelijk aan de (o.a. in Nederland gelukkig onafhankelijke) rechter. De vrijheid van meningsuiting wordt beperkt door de eis dat waardeoordelen (dat zijn meningen), naarmate zij grievender zijn, een sterkere basis dienen te hebben in de feiten.

Eerwraak

JAN BONTJE (Rotterdam 1947) is o.a. columnist; was in de jaren 1970 lid van de redactie van 'De Vrije Gedachte' en is sinds 2007 redacteur van De Vrijdenker. Autodidact.

Jaarlijks zijn er in Nederland tussen de vierhonderd en zeshonderd gewelddadige gevallen van eerwraak. Per jaar komen daarbij dertien mensen, veelal vrouwen, om het leven. In ons land komt eerwraak vooral voor onder orthodoxe islamitische immigranten van Turkse afkomst (van het platteland) maar ook onder Koerden, Marokkanen, Irakezen en Afghanen.

Eerwraak is een ernstig misdrijf en hoort, zonder enige nuancering, niet in onze samenleving en cultuur thuis. Eerwraak komt voor in overwegend islamitische landen: Turkije, Egypte, Jordanië, Irak, Iran, Syrië, Israël (onder daar wonende Palestijnse islamieten), het Saoedisch schiereiland (Saoedi-Arabië,

Qatar, Jemen, enz.), Pakistan en Afghanistan. De Verenigde Naties schatten het jaarlijkse aantal gevallen op wereldschaal van eerwraak op vrouwen op 5000.

Wij dienen met alle scherpte die daarbij mogelijk is dit achterlijke, uit de Oudheid stammende, islamitische althans onder bepaalde islamitische stromingen en groepen gebruikelijke middel om de ‘eer’ (*namus* in het Turks) van de familie te wreken, te veroordelen. Daarover kan onder vrijdenkers volgens mij geen verschil van mening bestaan. Het verschijnsel gaat overigens terug op teksten uit de bijbel (oude testament): een geval van eerwraak is te vinden in Genesis (34:1-31). In dat verhaal wordt na een ontvoering en verkrachting van Jacob’s dochter Dina, eerwraak in eerste instantie voorkomen door een schikking, maar verbreken twee zoons van Jacob de afspraken door een moordpartij aan te richten in de stad van de familie van de vader: ‘*Ze doodden alle mannen.*’ (Genesis 34:25) Ook het bijbelverhaal over David’s dochter Tamar (II Sam. vooral 13:5-30 en 13:3-36), waarin Tamar wordt verkracht door haar oudste broer Amnon die vervolgens wordt gedood door haar andere broer Absalom, is een vorm van eerwraak. De islam heeft deze gewoonte dus gewoon rechtstreeks overgenomen uit de bijbel.

Eerwraak is een vorm van gewoonterecht waarbij een familie of stam de ‘verloren zedelijke eer’ meent te kunnen herstellen en meent te mógen door het plegen van een moord op de veroorzaker van het ‘eerverlies’ of degene die schuldig bevonden wordt aan het ‘eerverlies’.

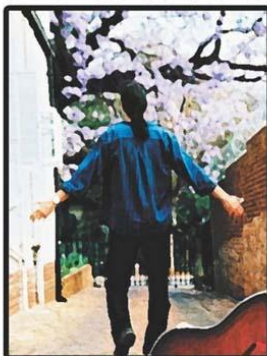

Deze persoon kan zowel een man als een vrouw zijn, hoewel van mannen meer wordt getolereerd dan van vrouwen, omdat vrouwen volgens de islam nu eenmaal ondergeschikt zijn aan de man. (Zoals ook in het traditionele christendom en Jodendom, waarvan de islam is afgeleid. Niets voor niets noemden de christenen in de begintijd van de islam deze nieuwe leer een ‘ketterse sekte’.) Het gaat bij eerwraak uitsluitend om verlies van de ‘zedelijke eer’ en wel na een fysieke aantasting daarvan, bijv. als een

vrouw met een andere man praat, hem kust, met hem hand in hand loopt, ‘overspel’ pleegt, maar ook als de vrouw verkracht wordt. Is een vrouw verkracht, dan is zij dus niet het slachtoffer maar de dader! Gedraagt een vrouw zich als een ‘hoer’, dan wordt zij gedood. In geval van overspel hebben wel de dood verdiend. Het besluit om eerwraak te plegen valt alleen als er geen andere oplossing is, zoals een huwelijk. Weigert een vrouw in kwestie bv. te trouwen met de man die haar verkracht heeft, dan is haar lot bezegeld. Een man (of vrouw) kan in principe niet op eigen houtje besluiten eerwraak te plegen: het is een zaak van de hele familie of stam. Wordt de eerwraak tóch op eigen houtje toegepast, dan kan de familie of stam deze (mis)daad *achteraf* echter billijken. De term ‘eerwraak’ is in 1978 bedacht door de Leidse turkoloog Ane Nauta, als tegenhanger van bloedwraak.

“It is easy to follow the crowd, but it takes courage to doubt” Robert G. Ingersoll (1850)

Courage To Doubt

Stephen J. Hurlin
Foreword by Dan Barker

De jeugdijaren van Stephen J. Hurlin stonden in het teken van religie. Opgegroeid in een vroom en belijdend gezin werd hem de Bijbel met de paplepel ingegoten. Bij Stephen was er een constante honger om het hogere te dienen. Onverzadigbaar las hij alle evangelische boeken die hij kon bemachtigen. En op jeugdige leeftijd sloot zich aan bij Youth for Christ. Als musicus toerde hij door heel Zuid-Afrika. Hij sprak in tongentaal, evangeliseerde en ging voor in diensten. Zijn letterlijke interpretatie van de Bijbel bracht hem regelmatig in conflict met de heersende moraal binnen Youth for Christ. Uiteindelijk besloot hij ontslag te nemen en ging naar een beweging die extreme opvattingen proclameerde. Hij verkocht al zijn bezittingen, conform teksten in het nieuwe testament.

Zonder inkomen en vaak ook geen eten werd hij missionaris in Lebowa. Hij leefde van de liefdadigheid. Hij ontmoette in deze periode Vivienne. Een muzikante, die haar leven dienstbaar had gesteld aan het geloof. Na hun huwelijk kwamen er kinderen en er ontstond behoefte aan een vast inkomen. Een verhuizing naar Pretoria volgde en Stephen kwam terecht bij een muziekkorps. Het magere inkomen als muzikant bij een politiekorps bleek niet genoeg te zijn, om een gezin te onderhouden en Stephen besloot uiteindelijk om verzekeringsagent te worden. Hij kreeg lessen om doelen te stellen en kwam in aanraking met Mensa. Een platform van intelligente mensen, die samen activiteiten ontplooiën. Steve sloot zich aan bij ThinkSig. Een groep mensen die met elkaar in debat gaan. Hier ontmoette Stephen enkele welbespraakte atheïsten. Deze confronteerden hem met zaken als: "Heeft de mens een ziel; Is er een leven na dit leven of is de christelijke god almachtig of algoed"? Tijdens deze discussies hield Stephen voet bij stuk. Na een lange periode begon hij voorzichtig logica toe te passen. En zag hierna de vele inconsistenties en tegenstellingen binnen de Bijbel. Na het herseninfarct van zijn vrouw botste hij met christelijke vrienden, die dit zagen als het onderdeel van een groter plan. Deze voorstelling kon hij zich niet eigen maken. In plaats daarvan stelde hij zichzelf vragen over haar onjuiste begripkader. Ze gaf incorrecte antwoorden op vragen. Ze begreep niet wat er werd gezegd. Waarom nam haar spirituele kant het niet over om contact te zoeken. Haar ziel leefde toch? Met zulke vragen worstelde Stephen dagelijks. Hij zocht antwoorden die niemand hem kon geven en ging naar de bibliotheek. Studeerde neurologie en verdiepte zich in anatomie. En ging ernstig twijfelen over een leven na de dood. Zijn geloof was onveranderd sterk, maar vertoonde zwakke plekken. De vele discussies die hij had gevoerd met atheïsten kwamen naar boven. En hij ging opnieuw studeren met de volle overtuiging om echte antwoorden te vinden. Alles wat hem belangrijk leek passeerde de revue. Zijn vrouw herstelde ondertussen langzaam. En hij ging met hernieuwde moed naar zijn discussiepartners. De gesprekken begonnen weer als vanouds. En na een eindeloos debat stelde iemand hem de vraag: "Steve is het ooit bij je opgekomen dat het antwoord op al je vragen kan zijn "God bestaat niet"?"

De eerste keer in zijn leven dacht hij echt na over deze vraag. Alle antwoorden vielen samen. Hij realiseerde zich ineens dat hij geloofde in een antieke mythe. Na 36 jaar werd dit hem duidelijk. Er viel een last van hem af. Een vreugdevol gevoel openbaarde zich. Zijn leven werd niet gecontroleerd door een onzichtbare kracht, maar hij kon zelf beslissingen nemen die gebaseerd waren op zijn verstand en gevoeld door de rede.

Na zijn afscheid van het christelijk geloof kwamen de vooroordelen op hem af. De christelijke gemeenschap keerde zich tegen hem. Zijn vrouw wou niet getrouwd zijn met een ongelovige man en vroeg echtscheiding aan. Zijn lange tocht was pijnlijk, maar het gevoel voor vrijheid verzachtte het leed wat hem overkwam na het maken van deze ommezwaai.

Om anderen te helpen met hun zoektocht heeft hij een boek geschreven. Hij vertelt zijn verhaal en confronteert de lezer met een veelvoud aan argumenten die het christelijke geloof ontmanteld en terugbrengt tot een mythologisch kader. Het is een boek voor allen die twijfelen of een verdediging zoeken tegen religie. Het bestaat uit de volgende hoofdstukken: • Baloney Detection Kit: Train Your Brain. • Spot The False Argument: Train Your Brain More. • The Christian Argument, debunking the 3 pillars of faith. • Morality Without God • Moral Models In The Bible • The Godless Life.

Tot slot nog mijn persoonlijke gevoel bij het lezen van dit boek. De ontbrekende schakel tussen alle boeken die ik momenteel bezit en die te maken hebben met atheïsme. Een echt persoonlijk verhaal ontbrak namelijk. De meeste werken zijn abstract en tamelijk ongevoelig. Het zijn boeken die feiten aandragen en op een wetenschappelijke manier afrekenen met religie. Stephen J. Hurlin verteld een persoonlijk verhaal en kijkt met de bril van een ex-gelovige. Hij voelt waar de discussie naar toe gaat. Geeft alledaagse voorbeelden om foute argumenten te herkennen. En draagt veel kennis over aan de toeschouwer. Een prima initiatief van iemand die in een veel moeilijker situatie zit dan menig lezer zich kan voorstellen. Zuid Afrika is doorspekt met religie en bijgeloof. Veel mensen hebben nog nooit een atheïst ontmoet. Stephen Hurlin hoopt hier iets aan te veranderen. Een idealist die gesteund moet worden.

162 bladzijden; uitgegeven in maart 2010
ISBN101616670029
ISBN139781616670023

Een bizarre geschiedenis

ANTON VAN HOOFF, voorzitter van De Vrije Gedachte

15 september 2010

De heer F. van der Bend

Unitdirecteur Penitentiaire Inrichting Overijssel, locatie Zwolle

Geachte heer Bend,

Op 10 februari hebt u aan mevrouw B, detentienummer 321...., die indertijd in cel X2-.. verbleef, de ontvangst van *De Vrijdenker. Maandblad van De Vrije Gedachte* ontzegd. Het bericht van deze weigering bereikte mij pas onlangs. Vandaar mijn late reactie. Maar omdat het hier een principiële kwestie betreft speelt (verloop van) tijd geen rol. Als motivering van uw besluit kruist u op de Beschikking 'De handhaving van de orde of de veiligheid in de inrichting' aan. Het is ons een raadsel hoe een blad van onze vereniging die zich tegen wanen van elke aard keert, wanorde zou kunnen stichten in uw inrichting/unit, laat staan de veiligheid in gevaar brengen: wat kunt u beter wensen dan redelijk denkende gedetineerden? Of ontzegt u ook de toegang aan godsdienstige geschriften, die zoals bekend voor veel verontrusting zorgen? Het lijkt me correct u erop te wijzen dat wij uw antwoord – of uw zwijgen – publiek zullen maken. Ook zullen wij niet aarzelen via politieke kanalen deze beperking van informatievoorziening aan de orde te stellen. Met vriendelijke groet, Anton van Hooff

21 september 2010

Geachte heer van Hooff,

Ik heb uw brief van 15 september 2010 in goede orde ontvangen. Middels dit schrijven reageer ik op uw principiële kwestie. Op 5 februari 2010 heb ik besloten om een voor mevrouw B. bestemd poststuk niet uit te reiken. In artikel 60, eerste lid, van de Pbw, staat vermeld dat de gedetineerde bij de beklagcommissie beklag kan doen over een hem betreffende door of namens de directeur genomen beslissing. Ik heb geen klaagschrift van mevrouw binnen zeven dagen ontvangen. Daarnaast moet onder gedetineerde, blijkens het bepaalde in artikel 1, aanhef en onder e van de Pwb, worden verstaan een persoon ten aanzien van wie de tenuitvoerlegging van een vrijheidsstraf of vrijheidsbenemende maatregel in een inrichting plaatsvindt. Gelet daarop kunt u niet als klager worden aangemerkt. Dat maakt dat ik u niet kan ontvangen in uw verzoek. Hoogachtend, De heer F. van der Bend Plaatsvervangend Vestigingsdirecteur Penitentiaire Inrichting Overijssel

Geachte heer Van der Bend,

In uw brief van 21 september maakt u zich met een formele argumentatie af van mijn vraag van de 15de hoe de orde of veiligheid door *De Vrijdenker* werd bedreigd zodat aan mevrouw B. het blad niet is uitgereikt: wij zouden niet het recht hebben als klager op te treden en de wel rechthebbende, mevrouw B., heeft de klachttermijn laten verstrijken. We treden echter niet als klager op. Als afzender van *De Vrijdenker* vragen wij u een verklaring waarom ons stuk niet bij de geadresseerde bezorgd is. Zulke ongehoorde weigering is sinds de jaren dertig, toen ons blad voor militairen verboden was, niet voorgekomen. We nemen de zaak zelf hoog op. Zoals ik u al schreef zullen wij niet aarzelen de zaak publicitair en politiek aan te kaarten. Ik wil u daarom nogmaals uitnodigen ons een inhoudelijke explicatie te geven dan wel toe te geven dat uw beslissing van 5 februari onjuist was. Hoogachtend,

Lezers reageren

De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden brieven niet te plaatsen en bij plaatsing in te korten of er uit te citeren. Scheldwoorden en/of beledigingen ad hominem (spelen op de man i.p.v. op de bal) worden resoluut verwijderd. Plaatsing houdt niet in dat de redactie achter de inhoud staat. De briefschrijver is en blijft te allen tijde verantwoordelijk en/of aansprakelijk voor de inhoud van zijn reactie.

Een vrijmetselaar in de Vrijdenkerscanon

De bijdrage van Jan Bontje in de *Vrijdenker* van september deed voor mij de spannende avonturen van Tom Sawyer en Huckleberry Finn langs de oever van de Mississippi herleven. Dat deze jongensboekenschrijver zo kort voor zijn overlijden zo'n felle aanklacht schreef tegen godsdienst in het algemeen en tegen het christendom in het bijzonder was voor mij compleet nieuw. Niet nieuw was voor mij dat Samuel Longhorn Clemens, alias Mark Twain in 1861 in St. Louis toetrad tot de Vrijmetselaarsloge Polar Star nr. 79 en daarvan zijn verdere leven lid bleef. Het voorstel van Bontje komt er dus op neer een Vrijmetselaar in de Canon van het Vrijdenken op te nemen. Een interessante gedachte.

Louis van Koert

Victor Onrust en Rob Arnoldus

In zijn replek op Rob Arnoldus' "Vrij Denken" laat Victor Onrust (DV 41/7 september 2010) haarfijn zien wat er mis is met zijn eigen strenge opvatting van vrijdenken en de rol van de wetenschap daarin. Terecht roept hij op tot ideologiekritiek, maar zijn visie op ideologie is simplistisch en nogal naïef. De ideologie waar de oorspronkelijk ideologiekritiek zich op richtte was niet het stelsel van ideeën waarmee individuen hun leven beleven, draaiend rond uitspraken zoals "Ik ben katholiek" of "socialist" maar het heersende maatschappelijk stelsel dat onnadenkend aanvaard werd, zonder dat men ervan bewust was dat men meewerkte aan zijn eigen of andermans verdrukking. Ideologiekritiek is het zich bewust worden of maken van de verborgen krachtlijnen in dat systeem, dat een machtssysteem is, niet van zijn eigen individuele motivaties. Dat is een proces dat nimmer af is. Onrust is zich daar blijkbaar toch bewust van want hij erkent dat de wetenschap uit ideologie is voortgekomen en blijkbaar nog altijd door ideologie kan worden misleid. De rol van de wetenschap is hierin echter beperkt. Zich ergens van bewust worden is een filosofisch proces, niet een kwestie van het op de juiste wijze toepassen van een wetenschappelijke methode. In zijn *Logica van het gevoel* heeft Arnold Cornelis indertijd, weliswaar nogal bombastisch maar niettemin overtuigend, aangetoond dat de rede wel kan laten zien hoe je van A naar B kan komen (logica als logistiek), maar niet waarom je naar B zou gaan. En daar gaat het in de praktische rede om. Het probleem of beter gezegd het mysterie van het filosofisch proces waar ik het over heb, is dat dit verschilt van een wetenschappelijk probleem en wel hierin, dat dit laatste objectief is, dat wil zeggen een object of voorwerp onderzoekt (iets dat voor de onderzoeker geworpen is: *problema*), terwijl filosofie gaat om het subject, de onderzoeker zelf, die dus zelf innig betrokken is bij zijn onderwerp: hij of zij is het immers zelf. Dit wordt nog moeilijker als het gaat om een collectief zelf, de maatschappij, die niet herleid kan worden tot een sommetje van haar individuen. Zo'n pseudowetenschappelijke reductie miskent zijn onderwerp. De methode die hier gebruikt moet worden zal eerder in de lijn van de hermeneutiek (Gadamer) en de fenomenologie liggen dan in de wetenschappelijke methode(s) die Onrust voor het oog heeft.

Leidt dit tot retoriek? Ongetwijfeld, want retoriek is de kunst van het overtuigen. Echter, wanneer men hierbij alle menselijke waarden betreft, dan klaart de geest op, waar als men zich tot de pure wetenschap beperkt, men evenmin bewust is van de lucht die men inademt als de vis zich bewust is van het water waarin hij zwemt.

Juist omdat het hier motivatie betreft, haalt het bijhalen van wetenschappelijke bewijzen tegen ideologische opvattingen zelden iets uit. De wetenschappelijke ideologiekriticus à la Onrust praat meestal tegen doven.

Ik vermoed dat Rob Arnoldus ook zo iets bedoelde.

Paul Mercken, Bunnik

Andere tijden – andere normen

HANS LOUIS KOEKOEK (Rotterdam 1935) filmer en schrijver, publiceerde onder meer *Ongelovige verhalen*; zie ook www.hanskoekoek.nl

In 1983 werd mijn film: "Het Groenesteinsyndroom" op de tv uitgezonden. De film toonde onverbloemd het sadistische, meedogenloze, opvoedingssysteem in het Haagse katholieke weeshuis Groenestein. Kinderen moesten zout eten voor straf. Jongetjes werden ondergedompeld in het badwater en dachten dat ze zouden stikken. Van meisjes werden in de nacht als ze sliepen de krulletjes uit het haar geknipt. Kinderen moesten urenlang met hun vingertoppen onder hun knieën zitten. Grotere jongens moesten kleinere jongens op bevel slaan. De broeder keek toe, wie zijn beulenplicht verzuimde kreeg apart van hem. Wie na een week een vuile onderbroek had, moest met die broek op zijn hoofd rondlopen. Wie het eten niet door zijn of haar keel kreeg en braakte moest de eigen kots opeten. Meisjes werden opgesloten in een cel, soms in volmaakt donker. Kinderen werden van de trap gesmeten. Een wat ouder meisje dat plotseling ongesteld werd

moest zich centraal op de slaapzaal opstellen, zodat de non kon zeggen: “Kijk eens wat een vies meisje daar staat!”

Op dit moment krijg ik nog steeds mailtjes van kinderen die ooit een ouder hebben gehad in weeshuis Groenestein. Die kinderen zijn ouder geworden en gaan begrijpen waarom vader of moeder regelmatig over de broeders en nonnen van Groenestein verhaalde. Ze begrijpen zo langzamerhand wel de oorsprong van de depressieve sfeer die vaak thuis hing. Ze willen alsnog hun overleden ouder begrijpen en die film zien. Ze hebben last van schuldgevoel.

Het tv-magazine “Andere Tijden” wilde ongeveer anderhalf jaar geleden mijn film over een gezin in de Haagse Schilderswijk heruitzenden. Dat gezin voelde daar jaren later niets meer voor. Ik heb toen Andere Tijden geattendeerd op de Groenestein-film. Een kopie is hun getoond.

Andere Tijden reageerde meteen terughoudend, maar gooide de deur nog niet in het slot. Lange tijd bleef het onderwerp op de agenda staan, als ik informeerde werd de woordvoerster steeds waziger in haar betoog. Steeds werd bedenktijd gevraagd. De indruk dat ze op de een of andere manier de katholieke kerk wilden beschermen nam toe. Misschien katholieken in de redactie?

Uiteindelijk werd telefonisch gemeld dat men het breder wilde zien. Alleen katholieke tehuizen ging ze te ver. Als ze het al zouden doen: dan zouden Humanistische, Gereformeerde, joodse of algemene weeshuizen er ook bij betrokken moeten worden.

Wat hiervan te denken?

Excessen in Katholieke inrichtingen heeft men lang kunnen versluieren. Er waren vermoedens, weinigen spraken die uit. Journalistieke ogen werden afgewend. Een hachelijke zaak! Liever maar een ander nieuwsitem. Andere Tijden volgde hetzelfde stramien. Men wilde er niet aan, terwijl er een film vol gruwelijkheden voor hun neus lag. Het was een reële film, geen tekenfilm.

Nu de gruwelijke waarheid boven water komt en iedereen ervan gehoord heeft, piept Andere Tijden mee in het koor van aanklagers.

Een kleine twee jaar geleden hebben ze een kans gehad om historische situaties te koppelen aan het heden en constateren dat er niet zoveel veranderd is. Ze durfden niet en schermde met andersgezinde kindertehuizen.

Wat Andere Tijden in oktober 2010, uitzond was meer van hetzelfde van wat ondertussen iedereen weet. Ze konden moeilijk achterblijven. Risicooloze verslaggeving. Ze hebben een verderfelijke organisatie zo lang mogelijk een hand boven het hoofd gehouden.

Een oproep: vertel ons over Feuerbach

Als redacteur van de Humanistische Canon (*humanistischecanon.nl*) van het Humanistisch Verbond en het Humanistisch Archief, ben ik op zoek naar een mogelijke auteur voor een kort essay (ongeveer 750 woorden) over het religiekritische boek Het wezen van het Christendom van Ludwig Feuerbach. Mijn verzoek aan u is, of u deze oproep zou willen verspreiden onder de leden van de Vrije Gedachte, dan wel onder de aandacht zou willen brengen van (bestuurs-)leden die naar uw oordeel misschien geschikt zijn en belangstelling hebben om een dergelijke bijdrage te schrijven. Bij voorbaat mijn hartelijke dank!

De Humanistische Canon is een website die de belangrijkste thema's, personen, ontwikkelingen en werken uit de geschiedenis van het humanisme op aansprekende wijze weergeeft. De website is bedoeld voor een breed publiek. Het is een 'groeisite', die momenteel al goed wordt bezocht. De canon is verdeeld in 'vensters' en 'werken'. Vensters zijn thema's, historische periodes en ontwikkelingen die van belang zijn voor het humanisme. 'Werken' zijn specifieke boeken, personen of kunstwerken die exemplarisch zijn voor een venster. Zowel de vensters als de werken, worden geschreven door een

diversiteit aan auteurs. De vensters en werken zijn gekozen door de redactie, in overleg met diverse deskundigen. De redactie nodigt personen uit om een bijdrage te leveren, waarvan we vermoeden dat ze het interessant en belangrijk vinden om een bepaald werk - behorende tot de humanistische traditie - onder de aandacht te brengen. Terwijl de vensters vrij algemeen zijn omschreven, kunnen werken een persoonlijker insteek hebben.

Alle vensters zijn inmiddels uitgewerkt. Als redactie zijn we nu aan de slag met de individuele 'werken'. Zoals gezegd zijn we nu op zoek naar een auteur die op een gedreven manier Feuerbachs *Het wezen van het Christendom* zou willen bespreken binnen het venster 'atheïsme' (humanistischecanon.nl/atheïsme). Gezien de geschiedenis en de doelstellingen van de Vrije Gedachte ligt het voor de hand u hiervoor te benaderen.

Bij de bespreking van *Het wezen van het Christendom*, zouden de volgende vragen richtinggevend kunnen zijn:

- Wat zijn Feuerbachs belangrijkste thema's of inzichten volgens u?
- Waarom is dit werk volgens u belangrijk?
- Wat is met name aansprekend aan dit werk; wat spreekt u er in aan?
- Wat is de humanistische betekenis ervan?
- Wat is de aard van Feuerbachs religiekritiek? Is deze naar uw mening nog steeds overtuigend en relevant?
- Welke passages zouden mensen vooral moeten lezen?
- Wat 'deed' het werk in de eigen tijd en era?

Bij de tekstuele vorm denken we eerder aan een essayistische schrijfstijl, dan een academische. Het voornaamste is echter, dat de auteur zijn / haar enthousiasme over deze werken, en van de erin verwoorde kritiek op religie, overbrengt op de lezer. Waarom zouden hedendaagse lezers dit werk er nog eens op na moeten slaan? Uiteraard is het mooi, en zelfs wenselijk, als de relatie tussen Feuerbachs atheïsme en het humanisme aan de orde komt.

De tekst is idealiter ongeveer 750 woorden. Uiteraard wordt de auteur vermeld. Suggesties voor interessante weblinks, artikelen en mooi beeld- of videomateriaal zijn van harte welkom. Ook citaten uit Feuerbachs boek zijn bijzonder welkom. Tekstvoorstellen gaarne inleveren bij de redacteur van de Humanistische canon Marieke Borren (M.Borren@uva.nl)